BYSTRICKÝ PERMON

Banskobystrická revue pre popularizovanie vedy, umenia a cestovného ruchu

Ročník X. **Číslo 1.** **Marec 2012**

SYMBOLY LÚČNEHO HOSPODÁRENIA V ERBOCH OBCÍ BANSKOBYSTRICKÉHO OKRESU

1. časť

Oblasť Banskej Bystrice a celého Horehronia je charakterizovaná veľkou výmerou trávnych porastov – lúk a pasienkov. Ešte bývalý banskobystrický okres v období federácie (ČSSR, ČSFR) bol okresom nielen najväčším, ale aj s najväčšou rozlohou tejto poľnohospodárskej kultúry. To sa odzrkadlilo aj v heraldickej tvorbe, resp. v pečatiach obcí, ktoré sa neskôr stali námetom či základom obecných erbov.

Skôr, ako sa pozrieme na tých niekoľko erbov obcí, v ktorých nachádzame niektoré typické znaky lúčneho hospodárenia alebo jednoduchšie senobrania (senných prác), je nutné vrátiť sa trochu hlbšie do histórie. Nemám na mysli tú geologickú históriu, ale tú „mladšiu", t. j. niekedy od polovice 16. storočia.

Oblasť Banskej Bystrice a okolia bola známa výskytom rôznych ložísk vzácnych kovov a rozsiahlymi plochami lesov. Nástup ťažby kovov, ako striebro, zlato, meď a ďalších, viedol aj k nutnosti ich následného spracovania v hutníctve. To si vyžadovalo aj dostatok dreva pre priemyselné účely. Uvoľnená plocha lesov sa tak postupne mohla meniť na poloprírodné trávne porasty, ktoré sa neskôr stali zdrojom objemového krmu pre hospodárske zvieratá. Vývoj vtedajšej obce Bystrica, ktorá podľa historických prameňov existovala už pred tatárskym vpádom (1241 – 1242), bol nim značne ovplyvnený. V roku 1255 uhorský kráľ Belo IV. udeľuje pozvaným hosťom zo Saska a Durínska na tzv. saskom práve chotár Bystrice, v ktorom sa nachádzala aj hradná lúka.

Pokračovanie na strane 3.

HISTORICKÉ ZÁHADY Z OKOLIA BANSKEJ BYSTRICE

Sú dni v živote, ktoré sa niečím výnimočným zapíšu do povedomia ľudí, lebo sa vtedy udiala nejaká nevšedná udalosť. A vtedy sa povie – tak na toto sa nedá zabudnúť! Lenže čas má svoje zákonitosti a ľudská myseľ má tiež svoje obmedzené hranice, a tak sa stane, že prejdú roky, vymenia sa generácie a na čo sa nemalo zabudnúť, je nenávratne preč!

APARÁT NA POCHOVÁVANIE

V piatok 20. mája 1904 sa v poobedňajších hodinách valili masy ľudí do rímskokatolíckeho cintorína. Konala sa tu posledná rozlúčka s nebožtíkom, ktorého meno dnes už ani nevieme, ale ktoré by sa dalo zistiť. Nakoniec, tie masy ľudí aj tak neprišli až tak k vôli nemu, aby ho odprevadili na večnosť, ako sa patrí. Prevažnú väčšinu ľudí sem pritiahla zvedavosť! A čo bolo tomu príčinou? Nuž čo?

Pokračovanie na strane 5.

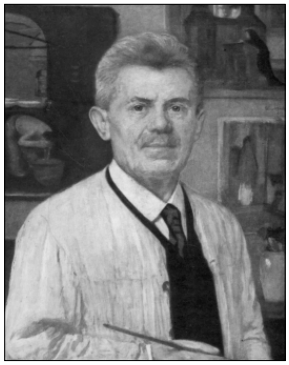

Autoportrét umelca

Jeden z najvýznamnejších predstaviteľov slovenskej realistickej figurálnej tvorby Dominik Skutecký spojil svoj umelecký a súkromný život s Banskou Bystricou.

Skôr, než sa dostaneme k problematike našej témy, mi dovoľte krátku rekapituláciu jeho života a umeleckého pôsobenia.

Gajarský rodák (14. 2. 1849) sa spolu s matkou po otcovej smrti vo veku štyroch rokov vysťahoval zo Záhoria do Viedne, kde pôsobili jeho staršie sestry.

TRHY V TVORBE DOMINIKA SKUTECKÉHO

Výtvarne nadaného najmladšieho Dávida (v hebrejčine najmladší znamená menike.Tu hľadáme korene premenovania Dávida na Domenico – Dominik), si všimli učitelia už na nižšej reálke, odkiaľ sa dostáva k viedenskému sochárovi J. Meixnerovi a v rokoch 1865 – 1866 už navštevuje maliarsku prípravnú školu Viedenskej akadémie v triede vedúcich osobností viedenského historického maliarstva K. Wunzingera, E. Engertha a K. Blaasa.

Trh v Banskej Bystrici 1889 - 1990.

Potom v rokoch 1866 – 1867 pokračuje na Akademie der bildenden Künste u profesora historickej maľby J. N. Geigera. Práve prof. Geiger zabezpečil u viedenskej židovskej obci finančnú výpomoc na štúdiá pre mladého Dávida (vo Viedni ako študent si Dávid zarábal aj tým, že negramotným slúžkam pomáhal koncipovať a písať listy).

Záverečnou prácou na Viedenskej akadémii bol obraz Cisár Maximilián diktuje svoje pamäti, za ktorý získal štipendium vo výške 1 200 zlatých, ktoré mu umožnili pokračovať vo vzdelávaní na výtvarnej akadémii Di Belle Arti v Benátkach v historickej maľbe u profesora Pompea Molmentiho v rokoch 1867 – 1870.

Pokračovanie na strane 2.

TRHY V TVORBE DOMINIKA SKUTECKÉHO

Pokračovanie zo strany 1.

Počas štúdia v Benátkach pobudol Skutecký v rokoch 1868 – 1869 niekoľko mesiacov vo Florencii (obraz Zatknutie Savonarolu z roku 1870 je toho svedkom). Aktívne umelecké štúdium si chcel Skutecký prehĺbiť u profesora historickej maľby Karola Pilotyho v Mníchove. Počas päťmesačného pobytu v rokoch 1870 – 1871 sa však zoznámil s výtvarným umením francúzskeho realistu Gustáva Courbeta, ktorý v tom čase v Mníchove vystavoval svoje obrazy. G. Courbet býva považovaný za otca realizmu. V roku 1855 vystúpil na svetovej výstave v Paríži pod heslom realizmu, čo podľa neho znamenalo maľbu podľa skutočnosti, nezaťaženú klasicistickými alebo romantickými estetickými ideálmi. Bol v podstate autodidakt, o. i. členom Parížskej komúny v roku 1871. Od neho pochádzal jeden z najstarších obrazov z pracovnou tématikou Štrkári (1849), zničený bol v Drážďanoch v roku 1945.

Poznanie Courbetovho diela znamenalo rozhodujúci zlom v tvorivom smerovaní D. Skuteckého. Tu ukončil historizujúci akademizmus, od štúdia u prof. Pilotyho upustil a upriamil pozornosť k žánru nastupujúceho mníchovského naturalizmu a luminizmu.

Dominik Skutecký smeruje z Mníchova do Viedne, s ktorou ho spája prvé samostatné umelecké pôsobenie. Vo Viedni prvýkrát vystavuje v roku 1875 vo viedenskom Dome umelcov – Künstlerhaus. Žiaľ, o dnešnom mieste obrazov vytvorených na objednávku nevieme.

Možnosť plnšieho profesionálneho uplatnenia a prehĺbenie teoretických a praktických poznatkov v oblasti renesančnej maľby privádza Skuteckého do mesta lagún. V prenajatom byte a ateliéri na Campo Manin 4294 maľuje v duchu módneho benátske žánru (chrámové interiéry s osamelo modliacimi sa ženami, Benátčanky v parádnych krojoch, usmievavých starcov a statných gondolierov).

O tom, že sa vyrovnal vtedajším benátskym maliarom (Favretta, Cremona, Bianchi), svedčí záujem obchodných domov o jeho obrazy – Thomas Goupil z Paríža, Olaf Wijk z Göteborgu a najmä Thomas Wallis, majiteľ French Gallery z Londýna.

Scény z mestského života na pozadí slnkom prehriatych benátskych chrámov urobili zo Skuteckého európsky žiadaného maliara. Na druhej strane, každú voľnú chvíľu venoval štúdiu svetla a tieňa v dielach majstrov neskorej renesancie.

Posledné roky pred ukončením benátskeho pobytu doznieva na jednej strane maľba určená pre obchodné účely, na strane druhej vytvára obrazy, ktoré patria k vrcholom jeho umeleckej kariéry: Víťaz regaty 1885 – nedokončený obraz, portrét Anzelma Rotschilda 1884, zakladateľa židovskej nemocnice vo Viedni. Práve ten mu otvoril cestu k portrétovaniu viedenskej aristokracie.

Je to obdobie vrcholného európskeho uznania. Jeho práce sú reprodukované v tomto čase v popredných európskych časopisoch – Empórium, La revue d l,art ancienne et moderne, Die Kunst, Müvészet. Skutecký vystavuje vo Viedni v rokoch 1876, 1877, 1880, 1886, 1888, 1889; v Prahe 1877, 18878, 1884; v Budapešti 1877, 1878, 1885 – 1888; v Benátkach 1887; v Mníchove 1888, v Paríži 1888 a v Temešvári 1888. Jeho obrazy sa dostávajú do zbierok svetových galérií, ako sú Galéria moderna v Ríme, French Gallery v Londýne, Pinákotheky v Mníchove, Schönbornovej vo Viedni, do Domu umelcov v Prahe a Szép Müvészet v Budapešti.

Je to čas, kedy paleta Skuteckého nestačila uschnúť, ale tiež čas, kedy začína na vrchole umeleckých a fyzických síl uvažovať o budúcnosti svojej rozrastajúcej sa rodiny. Hmotne zabezpečený umelec si v tomto čase mohol vybrať miesto v Európe kdekoľvek. Obchodné kruhy a odborná verejnosť boli na jeho strane. V rokoch 1883 – 1887 striedavo žije v Benátkach, Viedni a Banskej Bystrici.Vypuknutie epidémie v Benátkach urýchlilo rozhodnutie majstra Skuteckého usadiť sa v čarokrásnom prostredí a silnom rodinnom zázemí manželky.

Po tom, ako celá Skuteckého rodina prešla viedenskou nemocnicou s overením, že benátsky mor nepostihol ani jedného člena rodiny, usadzuje sa natrvalo v meste pod Urpínom. Majster palety navrhuje budúce rodinné sídlo, ktorému konečnú podobu dal v roku 1896 banskobystrický staviteľ Adolf Holesch.

V Banskej Bystrici Skutecký postupne obnovuje umelecké kontakty, čoho svedkom je aktívna výstavná činnosť. Až do roku 1918 každoročne vystavuje v Budapešti v Mücsarnoku – Paláci krajinskej maďarskej výstavnej spoločnosti, vo Viedni v rokoch 1894, 1897, 1902, Prahe 1896, 1897, 1901, Veľkom Varadíne 1890, Mníchove 1892, 1913, na svetovej výstave v Antverpách, Londýne 1908, Paríži 1900, 1910, Ríme 1911 a 1914.

Umeleckým zážitkom pre Banskú Bystricu sa stala skutočnosť, že skôr, než vystavoval svoje obrazy v zahraničí, predviedol ich v župnom dome v Banskej Bystrici.

Trhy boli obľúbeným námetom v umeleckej tvorbe Skuteckého. Zásluhou prvého obrazu vytvoreného v Banskej Bystrici po opustení Benátok vstúpil majster palety trvale do povedomia nielen banskobystrickej odbornej a laickej verejnosti.

Zeleninový trh v Banskej Bystrici , 1905

Málo známa je však skutočnosť, že prvý obraz s týmto námetom Výročný trh na móle – akvarel na papieri, dublovaný na kartóne (22 x 28,5), vytvoril Skutecký už v roku 1873 v Benátkach. Tento akvarel sa dostal na verejnosť až na 34. jesennej aukcii výtvarných diel na SOGE v Bratislave 1. 10. 2002. Po usadení sa v Banskej Bystrici siahol Skutecký po téme trhov v priebehu dvoch rokov.

Trh v Banskej Bystrici (olej 84 x 114) preslávil majstra aj Banskú Bystricu, 27. 11. 1970 bola vydaná zúbkovaná známka v sérii Umelecké diela na známkach pod katalógovým číslom 1 856 v katalógu známok Pofis. Známku v nominálnej hodnote 1,80 Kčs vyryl Jindra Schmidt a bola vytlačená oceľotlačou z plochej dosky. Zúbkovanie známky je rámcové 113. Známka vyšla v náklade 539 600 kusov. Známka bola vydaná aj na FDC, na nálepnom liste a aj ako maxikarta. Zaujímavá je príležitostná pečiatka, lebo maliar je značený skratkou DS. Na najznámejšom Skuteckého obraze zo slovenského prostredia zasadil Skutecký uprostred plátna vlastnú manželku Cecíliu s deťmi. Pritom príbeh kupujúcich a predávajúcich sa odohráva vôkol Mariánskeho stĺpu v blízkosti katedrálneho chrámu sv. Františka Xaverského. Obraz namaľovaný v benátskom štýle priamo vo výstavnej sieni Mücsarnoku zakúpila pre Galériu hlavného mesta mestská rada v Budapešti. Po ôsmich mesiacoch dala obraz k dispozícii autorovi s dodatkom, že nie je na ňom zobrazený motív Budapešti a požiadala ho o namaľovanie nového obrazu.

Vrátený Trh v Banskej Bystrici Skutecký daroval Spolku žien v Banskej Bystrici. Pretože v tomto čase sa plánovala výstavba mestskej nemocnice, dámy obraz venovali na dobročinnú lotériu. Vyzbieranú sumu 922 zlatých a 30 denárov získala nemocnica, obraz mestské múzeum v Banskej Bystrici. Odtiaľ poputoval do Stredoslovenskej galérie. Po zriadení stálej expozície Dominika Skuteckého v roku 1994 v rodinnej vile na Hornej ulici 55 sa stal pravým klenotom. V srdciach návštevníkov vyvoláva mimoriadne pocity. Z mnohých zápisov v knihe návštev citujeme zo dňa 10. júla 2009: „Priala by som mať červený slnečník pani Skuteckej …famózny zážitok…“ Za zmienku stojí poznámka, že okrem manželky zaznamenal Skutecký aj portréty svojich detí – dcéry Zerline a synov Alexandra a Ferdinanda. Pritom obraz má nielen výtvarnú, ale tiež dokumentačnú hodnotu. Znázorňuje severnú časť Námestia SNP v Banskej Bystrici na konci 19. storočia (ochodza vôkol Mariánskeho stĺpu už neexistuje a aj niky na priečelí chrámu boli medzičasom zamurované).

O rok vznikol nový obraz s rovnakým názvom Trh v Banskej Bystrici, umiestnený tentoraz do južnej časti Námestia SNP, zasadený do priestoru, kde v roku 1945 postavili Obelisk na počesť padlých v 2. svetovej vojne pri oslobodzovaní B. Bystrice. Nedokončený olej na kartóne (62 x 95), zostal nesignovaný, avšak odborníkmi z oblasti dejín umenia (A. Vrbanová, Z. Bartková), na základe štýlovej ikonografickej analýzy jednoznačne

pripísaný D. Skuteckému. Zachytáva trhovníkov, ktorí už svoj tovar popredali a chystajú sa spolu so svojimi rodinami odísť z mesta. Ústrednými postavami (u Skuteckého ojedinele) sú konské záprahy s prázdnymi vozmi, na ktorých sú sediace ženy pripravené na cestu domov.

Na jar roku 1892 sa Skutecký presunul do Budapešti. Pre Galériu hlavného mesta Uhorska musel vytvoriť nový obraz za vrátený Trh v Banskej Bystrici. Obraz nazvaný Mýtne námestie sa stal výnimočným tým, že medzi postavami na plátne sa ocitol aj samotný autor. Obraz zachytáva scénu pred hlavným mýtom v Budapešti, ktorý mal všetky znaky prináležiace tradičnému jarmoku. Mýtne alebo tiež nazývané Colné námestie bolo krátko pred asanáciou pretože Budapešť v dôsledku pripravovaných milenárnych slávností čakala dôkladná prestavba. Žiaľ, obraz pohltil v roku 1944 požiar, a tak o jeho existencii sa zachovali len písomné odkazy.

Piatykrát sa vrátil Skutecký k známemu námetu po 15-tich rokoch (1905) obrazom Zeleninový trh v Banskej Bystrici (olej 50 x 70). Znovu nechýbajú dáždniky, tentoraz biele, a slnkom presvetlený obraz, z ktorého postavy na Hornom, dnešnom Námestí Štefana Moysesa, nám približujú atmosféru nie veľmi vzdialenú tej súčasnej. Veď takmer na rovnakom mieste aj dnes vidíme v Banskej Bystrici trhovníkov, len škála ovocia a zeleniny je oproti roku 1905 pestrejšia. Za poznámku stojí skutočnosť, že na výstave Umenie 19. storočia na Slovensku v roku 1921 v Bratislave sa obraz prezentoval ako Bratislavský trh, ale už o rok nato v Prahe ako Bystrický trh.

Pri pohľade na Zeleninový trh v Banskej Bystrici sa nám vnucuje myšlienka, že Skuteckého obraz nemá ďaleko od obrazov francúzskych maliarov na začiatku 20. storočia.

Dominik Skutecký zostal verný mestu pod Urpínom aj po smrti. Spolu s manželkou Cecíliou odpočíva na židovskom cintoríne na ulici, ktorá nesie jeho meno.

Jozef Ďuriančik

Úryvok je z pripravovanej publikácie Po stopách D. Skuteckého.

SYMBOLY LÚČNEHO HOSPODÁRENIA V ERBOCH OBCÍ BANSKOBYSTRICKÉHO OKRESU

Pokračovanie zo strany 1.

Aj keď sa to bude zdať možno trochu neprirodzené, že chcem hovoriť o kose a iných symboloch v erboch niektorých obcí a začínam pri ťažbe kovov, ale jedno s druhým úzko súvisí. Preto aspoň trochu malá exkurzia do nedávnej minulosti. Po úvodnej fáze ekonomického získavania meďnatých rúd v okolí Banskej Bystrice došlo k postupnému útlmu z technických, ale aj ekonomických problémov. Tie sa snažil vyriešiť krakovský mešťan spišského pôvodu Ján Thurzo. Postupne sa stal majiteľom baní a neskôr sa spojil s bankárskou rodinou Fuggerovcov. S rozvojom tohto regiónu sa do popredia dostávala aj otázka výživy ľudí a s tým spojené aj obrábanie pôdy. Tá patrila mešťanom a mestskej komunite. Nakoľko ju bolo treba obrábať, vznikali postupne poddanské usadlosti a neskôr obce. Tým začalo aj delenie obyvateľstva na skupiny ľudí pracujúcich pri ťažbe, dovoze a spracovaní rúd (tí dostávali pravidelný plat) a skupinu poddaných, resp. pracovníkov akejsi "pridruženej" výroby. Niektoré práce v tomto prípade komora preplácala, ale časť sa kompenzovala využívaním obecnej lúky. Aj v prvom prípade, t. j. pri baníkoch, hutníkoch a pod., sa využívala forma samozásobovania (aj chovom zvierat), ale len do takej miery, aby ľudia neprešli na poľnohospodársku výrobu. Už tu je vidieť, že lúka a jej potenciál (dorábanie sena) sa využívala ako zdroj ohodnocovania ľudskej práce.

LÚKY

Obyvatelia Majera, Podlavíc a Riečky kosili lúky a hrabali seno na komorských lúkach pri Banskej Bystrici. Okrem toho Majerčania vozili do komorského úradu okrem dreva aj seno. Po pohnutých časoch vpádu Turkov a povstaniach sa v roku 1692 založila v Kostiviarskej dielňa na výrob u kôs, kosákov a iných náradí. Tá sa udržala ako mestský podnik. (Význam BB sa zvýšil v roku 1789, kedy sa stala sídlom Zvolenskej stolice). Nakoľko mesto bolo až do zrušenia poddanstva aj zemepánom, poddaní z okolitých obcí mu odovzdávali naturálie a taktiež obhospodarovali mestský majer. Týkalo sa to želiarov aj sedliakov. Okrem prác na ornej pôde sa podieľali aj na ošetrovaní a kosení lúk i dorábaní sena. Platilo to pre poddaných Podlavíc, Rudlovej, Sásovej, Jakuba, Kostiviarskej, Kynceľovej aj Nemiec.

SENNÉ

V období, keď Brezno bolo povýšené na mesto, investovali banskobystrickí mešťania aj do ťažby medi v okolí Ľubietovej. V roku 1563 sa však zistilo, že ľubietovské bane sú zanedbané a okolité lesy zdevastované nielen uhliarmi, ale aj pastiermi. Napriek všetkému sa v Ľubietovej postavila na lúke zvanej Peklo taviaca pec. Mestu patrili (v čase tereziánskej reformy) aj dve obce – Strelníky a Povrazník. Aj ich poddaní sa podieľali na poľnohospodárskych prácach na ornej pôde, ale aj na lúkach.

Okrem baníctva významnými výrobnými aktivitami boli aj poľnohospodárske, roľnícke práce. V tomto období (13. storočie) bola podstatná časť územia pridelená pod ľupčianske, resp. slovenskoľupčianske panstvo, ktorému vojvodil Ľupčiansky hrad. Boli to územia od Banskej Bystrice až po Brezno s výnimkou Ľubietovej. Pôvodne to bola lesná rezervácia slúžiaca pre kráľovské poľovačky a bola pokrytá lesmi, pastvinami a horskými lúkami. Pôdu patriacu po Ľupčiansky hrad obrábali poddaní zo všetkých obcí(v plnom počte až 21), pričom jednotlivé majere boli špecializované na vybrané činnosti a pestovanie plodín. Panský majer pod hradom obrábali poddaní z Brusna, Dubovej, Lučatína, Medzibrodu, Nemeckej, Ondreja, Podkoníc i Ráztoky. Okrem iných prác zodpovedali aj za kosenie lúk a hrabanie i zvážanie sena. Za zmienku stojí ešte jedna zaujímavosť spojená s využívaní pasienkových plôch a chovom oviec. Šlo o skutočne „špeciálny" chov oviec, pričom sa zaužíval aj termín „nesmrteľné ovce", za čo panstvo každoročne dostávalo značné peniaze. Šlo o to, že panstvo pridelilo obciam určitý počet oviec, za ktoré platilo panstvu 12 až 36 grajciarov za kus, avšak panstvo si mohlo ovce kedykoľvek zobrať späť.

HIADEĽ

Spomeňme ešte lúky Na Zákľuhách – boli to panské lúky, ktoré museli kosiť poddaní. Na ich kosenie bolo určených napr. 15 koscov z Dolnej Lehoty, 30 koscov z Hornej Lehoty. Jasenie dodávalo 20 koscov, Lopej 12 koscov a Valaská ďalších 30. Okrem nich boli obce povinné poslať aj patričný počet hrabáčov či hrabačiek, práce okolo sena boli v náležitom čase ukončené jeho pohrabaním do kôp. Už v tom období mali obce pridelené aj tzv. obecné zeme a lúky. Platilo to pre obce Brusno, Dubová, Dolná Lehota, Medzibrod, Nemecká, Ondrej, Predajná, Priechod, Ráztoka, Selce a Šalková. Mohli aj pásť obce, za každú museli však zaplatiť 7 grajciarov.

Aj východná časť regiónu bola s najväčšou pravdepodobnosťou kráľovskou oborou. Týkalo sa to oblasti na východ od Brezna, resp. Bacúcha, a bola pod správou Muránskeho hradu (1271). Muránske hradné panstvo vtedy patrilo rodu Koháryovcov. Aj tu mohli poddaní síce využívať napr. pasienkové plochy na chov oviec, ale za protihodnotu. Napr. za salaš sa platili tri zlaté a za pastviny až do 20 zlatých. Rozvoj železiarskeho komplexu zasiahol aj poddaných, ktorí okrem materiálu pre vysokú pec v Pohorelej museli pre zamestnancov železiarní dodávať aj deputát vo forme dreva, ovsa a tiež sena.

Na záver sa ešte pozrime, ako vyzerala situácia v juhozápadnej časti oblasti. Pod zvolenské panstvo Esterházyovcov v období tereziánskej regulácie patril aj Badín a časť Kráľovej. Poddaní z Badína museli ako naturálie odvádzať okrem iných produktov aj seno. Poddaní mohli užívať polia aj lúky, ktoré kosili – vrátane mládze – a užívali aj pasienky. V tom istom období boli zemskými pánmi v Radvani Radvanskovci. Tým patrili obce Radvaň, Skubín, Malachov, Jabríková (už neexistujúca obec pri Tajove) a Králiky. Želiari z posledných dvoch obcí boli povinní čistiť pasienky a hole, prípadne ich aj kosiť a hrabať seno. Obdobná situácia bola aj na panstve rodu Benickovcov. Koncom 18. storočia ovládali Hornú a Dolnú Mičinú, Môlču, čiastočne aj Čerín-Čačín a Vlkanovú. Poddaní robili na „gruntoch" a platili nájomné, napr. v Môlči 2 zlaté za fúru sena, v Čeríne-Čačíne 3 a v Dolnej Mičinej až 5 zlatých. Seno sa odovzdávalo aj vo forme naturálií.

Osobitná forma hospodárenia vznikla na pomedzí hradných zvolenských panstiev. Želiarom, ktorí nemali ani lúky ani polia, vydeľovali zemepáni tzv. lazy. Za to však museli kosiť lúky a dorábať seno, pochopiteľne okrem iných prác, ako rúbanie dreva či žatie obilia a pod.

(pokračovanie v ďalšom čísle)

Cu - MEĎ

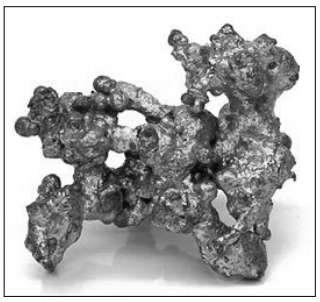

Meď - nuget

Medená Bystrica – prívlastok, ktorý oprávnene charakterizuje Banskú Bystricu. Veď nálezisko pri Španej Doline patrí k historicky najväčším náleziskám tohto prvku na svete a aby to nestačilo, nie je tu jediné. Región Banskej Bystrice bol na meď mimoriadne bohatý. Prostredníctvom medi sa z Banskej Bystrice stáva prosperujúce mesto, jedno z najvýznamnejších obchodných centier Uhorska i stredovekej Európy. Meď z Banskej Bystrice putovala do celého vtedajšieho sveta a je možné, že aj do Ameriky prišiel Kolumbus na lodiach, kde bola použitá práve meď z Banskej Bystrice.

História

Medené produkty

Meď sa nachádza v prírode aj v rýdzom stave, čo spolu s jej ľahkým spracovaním umožnilo ľudom si ju osvojiť ako jeden z prvých prvkov. Kov je mäkký a dá sa spracovať za studena, čo ju v prvopočiatkoch ľudskej civilizácie zvýhodňovalo pred železom, ktoré tiež bolo známe. Latinský názov Cuprum je odvodený do názvu ostrova Cyprus v Stredozemnom mori. Jej využitie významne stúpa po objave bronzu, t. j. zliatiny medi a cínu. Poznali ho prakticky na celom svete. Práve táto zliatina – bronz dal pomenovanie jednej veľkej epoche ľudských dejín – dobe bronzovej.

Prvé počiatky ťažby u nás sa spájajú práve so Špaňou Dolinou a lokalitou Piesky, kde sa našli doklady o povrchovej exploatácii približne 2 000 tisíc rokov pred Kristom. Bohatú históriu územia dodnes približujú rozsiahle historické haldy. Najprv sa meď ťažila povrchovo, hlbinným spôsobom sa začala ťažiť najskôr v 11. storočí. Za najstaršie oblasti sa považuje Haliar pri Starých Horách. Vrchol ťažby sa dosahuje v 16. storočí, keď bane v Banskej Bystrici ovládajú Thurzovci a Fuggerovci. Zakladajú tu Banskobystrický mediarsky podnik, prvú modernú obchodno-podnikateľskú inštitúciu na svete. Banská Bystrica sa tak zapisuje do svetových dejín. Postupne sa zásoby medi míňajú a ťažba upadá. Úplne zaniká v 20. storočí. Dnes nám po tejto sláve ostali len početné montánne pamiatky a postupne zanikajúce stopy v prírode. No červený kov z Banskej Bystrice sa nachádza na nejednej streche, je z nej urobený nejeden zvon, či kanón.

Základné vlastnosti medi

Meď je ušľachtilý kov červenej farby. Podobne ako zlato je veľmi dobre kujná, aj keď úroveň zlata nedosahuje. Tenké fólie medi presvitajú do zelena. Charakteristické pre meď je, že sa pokrýva farebnými povlakmi. Najznámejšia je zelená medenka – preto sú bronzové sochy a medené strechy zelené, a tiež ušľachtilá patina, ktorá má farbu hnedú. Patina je cenená najmä v numizmatike. Kov má vynikajúce elektrické vlastnosti. V prírode sa vyskytuje nielen v rýdzej forme, čo je pomerne bežné (v Michigane v USA boli nájdené obrovské kryštalické agregáty, ktoré vážili až 400 ton), ale aj v množstve minerálov.

Využitie

V minulosti sa meď využívala na výrobu pracovného náradia až dovtedy, pokiaľ ju nenahradilo železo. Z medi sa pomerne hojne razili nižšie nominály mincí, v minulosti sa používala aj ako šperkársky kov, ale v súčasnosti už má takéto uplatnenie len nepatrne. Dnes sa využíva hlavne v elektropriemysle pre jej dobré vodivé vlastnosti. Meď sa ďalej využíva pri väčších klimatizačných zariadeniach na rozvod médií. Je súčasťou mnohých zliatin, bronz už bol spomínaný, druhá najvýznamnejšia zliatina je mosadz, ktorá sa skladá z medi a zinku. Dnes sa používajú celé rady bronzov, mosadzí a iných zliatin medi.

Zaujímavou formou využitia medi v súčasnosti spojenou práve s ťažbou je zberateľstvo minerálov. Meď vytvára veľké množstvo najmä sekundárnych minerálov, pre ktoré sa na staré haldy vydáva čoraz viac novodobých prospektorov. Medzi najznámejšie patria malachit, azurit, vzácny libethenit, ktorý je pomenovaný podľa náleziska v Ľubietovej, chalkopyrit, olivenit a mnohé ďalšie. Práve naše starobylé haldy patria medzi najvyhľadávanejšie pre široké spektrum minerálov a krásne nálezy.

Náleziská v okrese

Nerastné bohatstvo bolo najpravdepodobnejšou príčinou, prečo sa v našich končinách usadili ľudia. Za naše najvýznamnejšie nálezisko medených rúd považujeme starohorský revír, kde patria Staré Hory, Polkanová, Richtárová, Zelená Dolina, Piesky a s centrom na Španej Doline. K hlavným lokalitám patrí aj niekoľko menších, ktoré spomenieme neskôr. Archeologické doklady o dobývaní rúd sú známe už zo staršej doby bronzovej. Dokladuje to veľký výskyt eneolitických kameňomlatov. Zo známych národov, ktoré tu žili, sa ťažbou zaoberali pravdepodobne Kvádi a Kotíni. Toľko hovorí archeológia.

Neskôr sem ľudí pritiahla skôr železná ruda, než meď. Za najstaršiu považujeme lokalitu Haliar, kde sa začiatok ťažobných prác predpokladá už krátko po vzniku Uhorska. Od 14. storočia sa prechádza výlučne na podzemnú ťažbu. Vrchol ťažby sa dosahuje po roku 1494, keď revír ovládol už spomínaný banskobystrický mediarsky podnik s Thurzovcami a Fuggerovcami. V 16. storočí bol tento podnik najväčším producentom medi na svete. Zo špaňodolinských šácht boli najvýznamnejšie šachta Ferdinand a šachta Ludovik (ktorá dosiahla hĺbku 440 m). Obsah medi v rude dosahoval 8 až 15 %. Rudné žily dosahovali dĺžku až 4,5 km. Ložiská sa postupne vyčerpali. Posledné pokusy sú zo 60-tych rokov minulého storočia. Neskôr boli ešte pokusy spracovať vyťažené haldy, ale aj táto činnosť bola zastavená.

Oblasť Španej Doliny a Starých Hôr nie je jediná, kde sa ťažila meď. Aj v Ľubietovej sa našli doklady o banskej činnosti už z doby bronzovej. Táto lokalita patrí z historického hľadiska k najvýznamnejším u nás. Najprv sa tu ťažila asi iba rýdza meď, ktorá sa vyskytovala vo vyšších obzoroch. Najväčším ložiskom medených rúd bola lokalita Podlipa. Prvé písomné zmienky o ťažbe pochádzajú z roku 1340. Najväčší rozkvet nastáva v 15. storočí a trval takmer 200 rokov, až kým ho neukončili turecké nájazdy. Ťažba tu skončila definitívne v roku 1863, aj keď boli ešte neskôr (50. roky minulého storočia) vykonané prieskumné práce, ale bez väčšieho úspechu. Bolo tu 18 štôlní. Zo štôlne Klementi poznáme aj niektoré údaje: obsah medi v rude dosahoval od 4 % až do 10 % a výnimočne až 22 %. Druhá najvýznamnejšia lokalita sa nazýva Svätodušná. Aj tu sa ťažba zastavila približne v období ako na Podlipe a tiež tu neskôr boli vykonané prieskumné práce, ale bez úspechu. Poslednou medenou Ľubietovskou lokalitou je Kolba, ktorá sa nachádza v závere doliny Peklo.

Ako tretie naše najvýznamnejšie medené nálezisko môžeme označiť oblasť Poník. Meď sa ťažila aj v polymetalickom nálezisku Drienok, ale významnejšia je lokalita Farbište. Dodnes sú badateľné stopy ťažby. Ďalšie náleziská medenej mineralizácie sa nachádzajú na sútoku Suchej Driekyne s Driekyňou. Z menších nálezísk medi je potrebné spomenúť nálezisko v Harmanci na západnom svahu potoka Bystrica asi 300 m juho-juhovýchodne od cintorína. Meď sa ťažila aj v katastri obce Baláže a tiež v závere sásovského krasu, Senici, Rudlovej, na Šachtičkách, Jelenci a v Selciach. Sú to menšie lokality, ktoré nadväzujú na starohorsko-špaňodolinské medené náleziská. Ďalšie náleziská sú v Tureckej, Slovenskej Ľupči a inde. Už len z predchádzajúceho výpočtu musí byť jasné, prečo sa Banskej Bystrici hovorí medená.

Na záver ešte jedna legenda. Hovorí sa, že aj na stavbu kolumbových lodí bola použitá špaňodolinská meď. Je to skutočne možné, pretože meď sa vyvážala do Benátok a tie ju predávali staviteľom lodí po celej vtedajšej Európe. Treba tiež povedať, že Benátčania meď aj upravovali, tavili a vyrábali z nej výrobky alebo polotovary. Našu meď mali v obľube nielen pre jej kvalitu, ale aj pre dobrú cenu. Meď, ktorú stavitelia použili na stavbu kolumbových lodí, veľmi pravdepodobne pochádzala zo všetkých kútov sveta, kde ju Benátčania a iní dodávatelia dokázali získať a medzi nimi bola veľmi pravdepodobne aj tá špaňodolinská.

Cu	**Meď**	**Protónové číslo:**	29	**Tvrdosť v Mohsovej stupnici:**	2,5 – 3
		Teplota tavenia:	1 084,6 °C	**Pomerná atómová hmotnosť:**	63,546
		Teplota varu:	2 927 °C	**Skupenstvo (pri 20°C):**	pevné
Cuprum	*ušľachtilý kov*	**Hustota (20 °C):**	8,2 x 10^3 kg/m^3	**Objaviteľ:**	kov je známy odpradávna

Richard R. Senček

DEJINY KREMAČNÉHO HNUTIA A KREMATÓRIA V BANSKEJ BYSTRICI

Dejiny kremácie vo svete sú veľmi bohaté, aj keď sa im všade hovorilo inak. Od verejného spaľovania na brehu rieky napríklad v Indii až po moderné spaľovanie žehom v často prepychových budovách v Európe. Boj, dať poslednú úctu človeku, ktorého sme mali alebo aj nemali radi, bol však aspoň u nás veľmi dlhý. Zrazu bol neraz väčší záujem o telo človeka po jeho smrti, ako keď žil!

Novšia doba kremácie začala v druhej polovici 17. storočia. V nemeckom meste Goethe v roku 1878 spustili do prevádzky prvé krematórium. Tu sa v tých časoch zdržiavali aj českí a slovenskí osvietenci a kremácia zanechala v nich hlboký dojem. Viedenský spolok Die Flame tiež rozsieval svoju myšlienku kremácie a na jeho podnet 23. februára 1889 bratislavský municipiálny výbor prijal výzvu zriadiť v Bratislave krematórium ako v prvom meste Rakúsko-Uhorska. Tento pokus však stroskotal.

15. 3. 1909 bol v Prahe ustanovený Spolok pre spaľovanie mŕtvych Krematórium (SSMK). Jeho členmi tu boli aj slovenskí vzdelanci. Do roku 1919 bol predsedom Jaroslav Kvapil a po ňom Ing. František Mecel. V roku 1930 sa zmenil názov na Spolok pre pochovávanie žehom Krematórium (SPŽK).

Krematórium v Banskej Bystrici - obradná sieň

Myšlienku kremačného hnutia na Slovensku šírili českí intelektuáli, prichádzajúci pracovať na Slovensko. Najvýznamnejší z nich bol univerzitný profesor dr. Stanislav Kostlivý. V Banskej Bystrici veľmi cennú osvetovú prácu odvádzal riaditeľ učiteľského ústavu profesor Eduard Skopal, ktorého považujeme za priekopníka hnutia. Je smutné, že o jeho živote a práci vieme len veľmi málo. Aj jeho portrét sa zachoval iba v pozostalosti akademického maliara R. Bunčáka. Veď práve profesor Skopal sa zaslúžil o to, že 1. novembra 1937 bolo v Banskej Bystrici v areáli bývalého vojenského cintorína otvorené prvé kolumbárium na Slovensku v časti cintorína Majer! Profesor Eduard Skopal bol aj prvým predsedom SPŽK v Banskej Bystrici, ktoré bolo založené z jeho iniciatívy 28. 1. 1930. On a ďalší nadšenci a horliví prívrženci humánneho, estetického, vysoko kultúrneho a ekologického pochovávania kremáciou šírili osvetu aj v Brezne, Ľubietovej, Slovenskej Ľupči, vo Zvolene, v Novej Bani i v ďalšom okolí. Pri založení mala SPŽK 60 o tri roky neskôr už 244 členov. Snaha o vybudovanie krematória v roku 1932 stroskotala pre finančné ťažkosti.

Aký to paradox. V predvojnovej Československej republike bolo 14 krematórií. Z toho 11 v Čechách a 3 na Morave. Na Slovensku ani jedno! V Banskej Bystrici boli v roku 1938 podané dve žiadosti o výstavbu krematória. Jedna na jar a druhá na jeseň. Obe boli zamietnuté! Z Banskej Bystrice vozili telá nebožtíkov na kremáciu do Brna alebo Ostravy v zaplombovanom vagóne vlakom. Posledná rozlúčka s nimi bola na železničnej stanici v priestore dnešného Srdiečka až do roku 1952. Pritom pochovávanie kremáciou malo v tom čase už veľmi vysoký kurz.

Pohronský hlásnik 11.12. 1937 píše:

Deviaty čsl. minister pochovaný žehom. Zomrelý minister Najman rozhodol sa vo svojej záveti presne a jasne pre kremáciu. Je to už deviaty čsl. minister, ktorý bol pochovaný žehom. Prvý minister, ktorý mal kremáciu, bol Dr. Rašín v roku 1923, po ňom nasledoval ministerský predseda Tusar v roku 1924, Dr. Zahradník – kňaz rehole premonštrátov v roku 1926, Dr. Srdínko v roku 1930, Dr. Viškovský a Habrman v roku 1932, Dr. Veselý a Dr. Winter v roku 1935.

Lenže vtedajšie noviny písali aj o niečom inom. 20. marca 1936 Naše noviny – vydávané tiež v Banskej Bystrici píšu:

Predčasná radosť... citovaný cirkevný zákonník (can. 1240 bod 5) odopiera cirkevný pohreb tým, ktorí v živote svojom písomne to potvrdili, aby ich telo bolo spálené. Keď teda člen krematória by zomrel, tomu by cirkev musela odoprieť pohreb. Cirkev katolícka bude v tomto ohľade vždy konzervatívnou a nikdy sa nespojí s HOPSA – POKROKOVÝMI KREMATORISTAMI!

Ešte začiatkom januára 1936 bolo vydané stanovisko cirkvi o spaľovaní mŕtvol. Horlivým prednášateľom pod názvom Čo patrí do ohňa bol v tomto okolí kaplán z Brezna Belo Šuman-Hreblay. Vo svojej prednáške, ktorá trvala vyše hodiny, prešiel celou históriou boja o mŕtve telo a podvracal tzv. „apoštolov" kremácie, ktorým nejde o to, aby spaľovaním mŕtvol niečo získali, ale aby fackovali cirkev katolícku, ktorá je od svojho počiatku dôsledná v tom, že ľudské telá s najväčšou úctou a pobožnosťou odprevádza do zeme.

Potom prišlo obdobie, keď sa o kremácii prestalo diskutovať. V období Slovenského štátu v rokoch 1939 – 1945 mala cirkev v štáte takú moc, že si vynútila zákaz činnosti kremačnej organizácie.

Po obnovení Česko-Slovenska aj kremačný odbor oživil svoju činnosť v roku 1949. V roku 1955 prišlo k zmene názvu na Spolok priateľov žehu (SkPŽ). V tomto roku vydalo Ministerstvo zdravotníctva ČSR Nariadenie o pohrebníctve. Krátko na to v rokoch 1957 – 1959 viaceré funkcie a záväzky od SkPŽ prevzala Štátna poisťovňa a podniky miestneho hospodárstva, ktoré sme poznali ako Komunálne služby. Kremačná organizácia prestala poskytovať komplexné pohrebné služby. S platnosťou od 1. 1. 1959 smernica hlavného hygienika ČSR povolila rozptyl.

Kremačné hnutie nebolo márne. Dňa 14. 12. 1960 vláda schválila uznesenie č. 1 093 o výstavbe krematórií v Bratislave, v Košiciach, v Banskej Bystrici a v Žiline. Prvé krematórium bolo postavené v Bratislave-Dúbravke. Telesné pozostatky aj z Banskej Bystrice sa sem prepravovali v špeciálnom vozidle. Posledná rozlúčka s nimi bola v obradnej sieni pri farskej bašte v Hradnom areáli na námestí Štefana Moysesa.

Krematórium v Banskej Bystrici-Kremničke bolo odovzdané do používania ako druhé na Slovensku 1. 12. 1980. Modernú budovu krematória projektoval Ing. Architekt Igor Teplan. Hodnota diela bola 18,5 milióna korún. Celý komplex v peknom prírodnom prostredí tvorí krematórium, obradná miestnosť, urnový háj a rozptylová lúka. Urnový háj však už v súčasnosti kapacitne nestačí!

Autor ďakuje Ing. Ľudovítovi Jurigovi za poskytnuté údaje.

Michal Kiššimon

HISTORICKÉ ZÁHADY Z OKOLIA BANSKEJ BYSTRICE

Pokračovanie zo strany 1.

APARÁT NA POCHOVÁVANIE

To, že istý fabrikant z Viedne menom Viliam Lovrek tu verejne predvádzal svoj vynález – aparát na automatické spúšťanie truhly s nebožtíkom do hrobu. Nový vynález bol praktický, ľahkej konštrukcie a fungoval automaticky. Nový vynález natoľko zaujal, že sa ho magistrát mesta ihneď rozhodol odkúpiť za 1 200 Korún.

Krátko na to dňa 29. mája 1904 noviny Besztercebánya és vidéke (Banská Bystrica a okolie) priniesli tento krátky oznam: *Za používanie Lovrekovho automatického aparátu sa stanovujú tieto ceny: pri generálnom pohrabe 10 K, pri mediálnom pohrabe 8 K a pri špeciálnom pohrabe 5 K.*

Od tejto udalosti ubehlo viac než sto rokov. Niet už pamätníkov, niet už spomienok, niet už fotografie. Čo je však najhoršie, niet už ani Lovrekovho automatického aparátu. Alebo že by predsa len niekde v zastrčenom kúte hrdzavel a nikto nevie, čo to je?!

Michal Kiššimon

DÚBRAVICA A ROD DÚBRAVICKOVCOV

V okolí mesta Banská Bystrica a v regióne stredného Pohronia sa nachádza viacero obcí s pozoruhodnými pamiatkami. Jednou z nich je obec Dúbravica. Obec kedysi patrila do bývalej Zvolenskej stolice, dnes medzi obce okresu Banská Bystrica. Dominantami obce sú zrúcaniny hrádku (kaštieľa) a rímskokatolícky kostol sv. Žofie. V okolí sa nachádzajú malebné dediny Čerín, Poniky, známe gotickými kostolíkmi. Dúbravica bola do 18. stor. rodovým sídlom Dúbravickovcov. Z rodu Dúbravickovcov pochádzali viaceré významné osobnosti. Viacerí príslušníci rodu ovplyvňovali dianie vo Zvolenskej stolici a v slobodných kráľovských banských mestách. Pôvodu, minulosti a prítomnosti tohto zemianskeho rodu v spojení s dejinami obce sú venované nasledujúce riadky.

Erb rodu Dúbravickovcov

Dúbravickovci majú pôvod v dnešnom Chorvátsku a patria medzi rody, ktoré presídlili do Horného Uhorska v dôsledku tureckých nájazdov. O starobylosti a význame rodu svedčí skutočnosť, že už v Chorvátsku vlastnili jeho príslušníci hrad Komočác. Odborná literatúra zaraďuje Dúbravickovcov medzi šľachtické rody Zvolenskej stolice. Prvý známy člen rodu na našom území šľachtic Juraj Hottothyni ako kastelán ľupčianskeho hradu dostal v 1. polovici 15. stor. za zásluhy donáciu na dedinu Dúbravica. Donácia bola neskôr potvrdená ďalšími panovníkmi. Dúbravica sa stala na dlhý čas hlavným sídlom rodu. Podľa tejto dediny si rod osvojil priezvisko a prídomok. Rod sa čoskoro rozdelil na dve vetvy – vetvu Juraja a jeho potomkov a druhú vetvu jeho brata Petra a potomkov. V priebehu nasledujúcich storočí sa rod rozšíril aj do iných stolíc, najmä do Novohradskej, Hontianskej a Peštianskej.

Členovia rodu zastávali od 16. stor. rôzne významné funkcie a hodnosti. Pochádzali z neho podžupani Zvolenskej stolice, kráľovskí hodnostári či krajinskí poslanci. Niektorí požívali priazeň mocných vtedajšieho Uhorska. Ján Dúbravický v roku 1537 na základe poverenia kráľovnej Márie prevzal po grófovi Behaimovi funkciu kremnického komorského grófa. V niektorých záležitostiach zastupoval panovníka. Tak tomu bolo napríklad v známom spore mesta Banská Bystrica s thurzovsko-fuggerovským podnikom. Kremnickú komoru bránil v zložitom pomoháčskom období pred kráľom Jánom Zápoľským a jeho prívržencami.

V 16. stor. sa s príslušníkmi rodu stretávame aj ako s kapitánmi (kastelánmi) hradov Dobrá Niva, Vígľaš a Sečany. Jánov syn Albert Dúbravický bol vyslancom Zvolenskej stolice na sneme v roku 1569 a získal pre rod ďalšie majetky. Funkcie v župnej správe či súdnictve zastávali členovia rodu aj v 17. – 19. stor. Potomkovia rodu žijú v súčasnosti na Slovensku, v Maďarsku a Rakúsku.

Erb rodu tvorí modrý štít, v ktorom po zelenej pažiti kráča biela labuť. Labuť má zlatým šípom spredu prestrelený krk. Nad štítom je prilba a korunka. Štítové znamenie je aj klenotom erbu. Prikrývadlá sú zlato-modré a strieborno-červené. Ako zaujímavosť možno spomenúť, že podobný erb s labuťou, avšak doplnený ďalšími symbolmi, používal rod Benickovcov, ktorý zdedil tunajšie majetky rodu Mičinských. Niektorý člen zvolenskej vetvy Benickovcov zrejme daroval pre kostol v Dúbravici krstiteľnicu s pokrývkou zo 17. storočia, ktorá sa dodnes nachádza v interiéri.

V Dúbravici sa doposiaľ zachovali zrúcaniny neskorogotického hrádku z polovice 15. stor. (16. stor.). Stavba hrádku v obci sa pripisuje šľachtickému rodu Dúbravickovcov. Zemepáni obce Dúbravickovci boli tiež stavebníkmi a patrónmi gotického kostola sv. Žofie. V roku 1588 v čase tureckého nebezpečenstva bol hrádok (veža) po odchode vlastníka dočasne obsadený menšou vojenskou posádkou. Stalo sa tak na príkaz arcikniežaťa Ernesta, cisárovho brata a miestodržiteľa Uhorska z dôvodu ohrozenia Banskej Bystrice. Vojaci (drabanti) boli vyslaní a financovaní Zvolenskou stolicou a banskými mestami. V 18. stor. hrádok prešiel do rúk iných vlastníkov. Po strate sídelnej funkcie pustol. Ešte v prvej tretine 20. stor. slúžila časť hospodárskych objektov bývalého hrádku na bývanie miestnych rodín.

Najstaršia časť hrádku v Dúbravici

Hrádok pozostával zo staršieho jadra – kamennej dvojpodlažnej veže (paláca), novšieho krídla pristavaného v 18. stor., dvora ohraničeného obvodovým múrom a hospodárskych budov. V interiéri veže je kozub, sála s valenou klenbou a dve ďalšie miestnosti s oknami. Rovnaká dispozícia sa predpokladá aj na poschodí. Severnú prístavbu oddeľuje od veže vnútorné medzinádvorie. Dodnes sa zachovali funkčné pivnice. Známy odborník a historik umenia Kornel Divald, ktorý sa venoval pamiatkam jednotlivých stolíc, charakterizoval hrádok ako obydlie v typickom hornouhorskom renesančnom štýle so zachovanými zvyškami sgrafita.

V literatúre je pre objekt v Dúbravici používaný nejednotne termín zámok, resp. poľovnícky zámok, hrádok, kaštieľ alebo hradný kaštieľ či dokonca hrad. Osobne som toho názoru, že objekt by sa mal označovať ako hrádok. Ide o jedinečný doklad opevneného vidieckeho feudálneho sídla v regióne. Z tohto dôvodu si objekt zasluhuje pozornosť z hľadiska výskumu a následnej záchrany a obnovy. Pre porovnanie možno uviesť, že v Českej republike sa obdobné objekty uvádzajú ako tvrdze. Blízkymi objektmi sú kaštiele v Zolnej, rodové sídlo Zolnayovcov a v Dolnej Mičinej, sídlo Benickovcov, postavené na starších (zrejme) gotických základoch.

Dnešný stav hrádku v Dúbravici

Dr. Radoslav Mandalík

Z LITERATÚRY :

BENKÓ, I.: A dubraviczai Dubraviczky-család a XVI-ik században. In: Turul, 30, 1912 (preklad).

ĎURKOVÁ, M.: Najstaršie rody vo Zvolenskej stolici. In: Najstaršie rody na Slovensku (zborník príspevkov). SGHS, Martin 1994.

KOL. AUT.: Súpis pamiatok na Slovensku zv. I. Bratislava, Obzor 1967.

RAGAČ, R.: Stredoveký hrádok v Dúbravici. In: Acta Historica Neosoliensia, 9, 2006. s. 25-30.

MAXIMILIÁN HELL, ASTRONÓM A ZRIAĎOVATEĽ HVEZDÁRNÍ

Z galérie významných žiakov banskobystrických gymnázií

Maximilián Hell (1720 - 1792) sa narodil v Banskej Štiavnici 15. mája 1720 v čase, kedy mal jeho otec Matej Kornel už sedemdesiat rokov. Po absolvovaní základného vzdelania v rodnom meste poslal otec svojho syna, ktorý bol mimoriadne nadaný a mal veľký záujem o prírodné vedy, na jezuitské gymnázium do Banskej Bystrice. Tam vstúpil Maximilián v roku 1738 aj do jezuitského kláštora.

V štúdiách pokračoval v Trenčíne a v roku 1741 prišiel na viedenskú univerzitu. Po krátkom pôsobení v Levoči sa Maximilián Hell vrátil v roku 1747 znova na univerzitu do Viedne. Študoval teológiu a bol vysvätený za kňaza. Krátko na to vyučoval aj na jezuitskom gymnáziu v Banskej Bystrici (1751).

Jeho bohatá astronomická činnosť sa začala v roku 1752. Na požiadanie rektora trnavskej univerzity Františka Borgia Kériho odišiel do Trnavy zriadiť hvezdáreň. Krátko na to zriadil ďalšie observatórium a kolégium v Kluži. Po návrate do Viedne založil Hell novú univerzitnú hvezdáreň na budove starej univerzity. Od roku 1757 astronomické ročenky Ephemerider astronomicae ad meridianum Vindobobensem. Obsahovali matematické výpočty a kalendárne rozloženie nebeských telies.

Maximilián Hell

V období rokov 1768 – 1770 vykonal Hell spoločne so svojím žiakom Jánom Šajnovičom astronomickú expedíciu za polárny kruh na ostrov Wardö, kde úspešne pozoroval prechod planéty Venuše pred slnečným diskom (3. 6. 1769). Expedíciu materiálovo aj finančne zabezpečil dánsky kráľ Kristian VII. Na základe tohto pozorovania vypočítal Hell aj veľkosť slnečnej paralaxy a výsledky pozorovania opísal v diele Observatio tranzitus Veneris ante Solis die 3. junni anno 1769 Wadoehussi, ktoré vyšlo v roku 1770 v Kodani.

Po presídlení univerzity z Trnavy do Budína pracoval Hell na zriadení observatória v Budíne, ktoré umiestnil na jednej z veží budínskeho hradu. Posledná hvezdáreň, ktorú zriadil na požiadanie jágerského arcibiskupa Karola Esterházyho v Egri, sa zachovala až do dnešných čias. Nachádza sa nad budovou miestnej pedagogickej fakulty.

V závere života sa Maximiliánovi Hellovi veľmi zhoršil zdravotný stav, ktorý sprevádzali aj finančné ťažkosti. Zomrel 14. apríla 1792. Pochovaný je v rodinnej hrobke svojho priateľa a priaznivca slobodného pána von Penklera v Maria Enzersdorfe pri Viedni.

Prechody planéty Venuše pred slnečným diskom sú veľmi vzácnym úkazom. Za 243 rokov môžu byť iba štyri. Okrem už spomenutých prechodov, ktoré Hell pozoroval 6. 6. 1761 a 3. 6. 1769, boli pozorované ešte 8. 12. 1874 a 6.12.1882. V tomto desaťročí sme pozorovali prechod prenosným ďalekohľadom aj na banskobystrickom námestí. Dňa 8. 6. 2004 sa slovenskí astronómovia opäť odchádzajú za polárny kruh, kde je plánované pozorovanie prechodu Venuše na deň 6. júna 2012.

V Banskej Bystrici zostala na Maximiliána Hella jedna astronomická pamiatka. Sú to slnečné hodiny, ktoré sa nachádzajú v dvornom trakte budovy bývalého jezuitského gymnázia v Kapitulskej ulici. Meno významného vedca a astronóma nesie už niekoľko rokov hvezdáreň a planetárium v Žiari nad Hronom.

Igor Chromek

JÁN SIMONIDES

Ján Simonides – rektor, evanjelický kňaz, utečenec z galejí a významný slovenský spisovateľ, ukončil svoju životnú púť v našom meste.

Pokračovanie z minulého čísla

V marci 1675 väzňov z Leopoldova aj iných väzení odviezli cez Moravu, Štajersko, Slovinsko, Kraňsko, Adriatické more a Itáliu do Neapola. Cestou viacerí na kruté zaobchádzanie a vysilenie zomreli. Do Neapola sa začiatkom mája dostalo len 30 väzňov. Bitkou ich nútili, aby sa stali vojakmi, čo ako kňazi odmietali, lebo by museli zabíjať. Predali ich preto po 50 dukátov na neapolské galeje, kde museli prikovaní a bití do krvi veslovať. Toto strašné utrpenie trvalo od mája 1675 do februára 1676, kedy ich oslobodil holandský admirál Michal Ruyter, ktorého poverila holandská vláda oslobodením väzňov.

Rektor Ján Simonides, Juraj Láni, rektor z Krupiny, a Tobiáš Masník, farár z Ilavy, však galeje nezažili, lebo cestou do Neapola sa im podarilo z vojenského sprievodu pri Isernii ujsť. Chytili a uväznili ich v mestečku Capracotta, odkiaľ ich vykúpil a oslobodil nemecký kupec Ján Filip Weltz a jeho brat Juraj.

Ján Simonides s Tobiášom Masníkom prešli obdivuhodný kus Európy, spolu viac ako 10 tisíc km, z toho vyše 6 tisíc km pešo, ostatné na koni, na lodi a na voze. Cestou si robili zápisky do denníka, ktoré zachytávajú ich bohaté osobné cestovné zážitky a dojmy. Samozrejme, zážitky Simonidesa a Masníka z obdobia, keď boli opäť slobodnými občanmi, sú bohatšie než z obdobia väznenia a úteku, lebo strach o život im nedovolil naplno vnímať krásu a zvláštnosti okolia. Autori, hlavne Simonides, sa v cestovnom denníku, ktorý potom spracovali a vydali v knižnej podobe vo viacerých variantoch, nevenujú len osobným zážitkom, ale všímajú si aj geografické, hospodárske, politické, spoločenské, sociálne a náboženské pomery oblastí a miest, ktorými prechádzali. V niektorých väčších mestách sa zdržali dlhšie (Neapol, Rím, Benátky) a navštívili aj historické pamiatky, v menších mestách sa zdržali kratšie. Cez Taliansko, Juhosláviu a Švajčiarsko sa dostali do Nemecka, kde sa hlavne vo Wittembergu, Vratislavi a Žitave zdržiavali exulanti z Uhorska. Odtiaľ podnikal Ján Simonides cesty na Slovensko, do Poľska a Sliezska (niektoré spoločne s Tobiášom Masníkom). V cudzine spracovával a vydával aj svoje literárne diela. Domov sa vrátil v roku 1682. Z Levoče, kde sa zdržiaval spolu s vypovedaným brezniansky farárom Jánom Milochovským, ich do Brezna doviezli vyslanci mesta Martin Ollerini a Ján Daxner. Uvítali ich hostinou za prítomnosti magistrátu mesta. 16. februára 1683 rektora Jána Simonidesa slávnostne uviedli znovu do funkcie rektora breznianskej školy. V tom istom roku mu vyslanci mesta Banská Bystrica ponúkli rektorstvo v Banskej Bystrici. Neprijal ho, lebo po vysvätení za kňaza prijal miesto v Radvani, kde pôsobil od októbra 1683 do 1687. Tu sa mu narodil druhý syn Pavol (1684), ktorý sa po krátkom pôsobení v Radvani stal učiteľom v Banskej Bystrici, kde aj zomrel.

V rokoch 1688 – 1690 bol Ján Simonides dvorným kazateľom u Gerhardovcov v Kráľovej (po potlačení tökölyovského povstania), potom kazateľom v artikulárnej cirkvi v Hronseku (artikulárny kostol podľa artikúl šoproňského snemu postavili v rokoch 1725 – 1726) a od roku 1696 kazateľom slovenskej evanjelickej cirkvi v Banskej Bystrici. V roku 1703 kandidoval na post superintendenta po Jurajovi Zábojníkovi. Zvolený bol ale Štefan Pilárik z Banskej Štiavnice. Posledné tri roky života bol konseniorom zvolenského seniorátu.

Ján Simonides bol literárne veľmi činný. Už ako 23 ročný vydával pedagogické spisy, no najpozoruhodnejšie a literárne najcennejšie je jeho spracovanie poznatkov z ciest po odsúdení na galeje, ktoré vyšli vo viacerých variantoch a odpisoch. V roku 1981 vyšiel tento Najzáhadnejší rukopis v staršej slovenskej literatúre v preklade Jozefa Minárika z latinského jazyka.

Ján Simonides zomrel v Banskej Bystrici 7. mája 1708 (podľa Adama Chalupku 13. marca a 18. marca pochovaný). Pochovaný bol ako kňaz v menšom zámockom kostole (terajší slovenský). Bolo to v čase protihabsburského povstania Františka Rákociho II., kedy boli zámocké kostoly prinavrátené evanjelikom. Po potlačení povstania a prevzatí kostola katolíckou cirkvou, jezuiti jeho ostatky vyhodili z hrobky. Evanjelickí veriaci pozbierali tieto ostatky a pochovali vo svojom drevenom kostole postavenom podľa šoproňských artikúl za múrmi mesta. Kde sa dnes nachádza miesto jeho posledného odpočinku nevieme, lebo drevený kostol, v ktorom boli ostatky uložené, bol 100 rokov po jeho smrti nahradený murovaným.

Hoci Ján Simonides počas svojho rektorského a kňazského pôsobenia pracoval a žil najdlhšie – 12 rokov v našom meste a tu aj zomrel, pamätnú tabuľu má len na fare v Hronseku.

Eva Furdiková

JEDINÉ KÚPELE HOREHRONIA – KÚPELE BRUSNO

Vo vzdialenosti 22 km severovýchodne od Banskej Bystrice na severnej strane Veporských vrchov sa rozprestierajú vo výške 424 m n. m. kúpele Brusno.

Názov kúpeľov odvodili miestni obyvatelia od tamojšieho potoka Brusenec (potok sa pôvodne nazýval Peklo) a bol povolený výnosom Ministerstva vnútra pod číslom 11 598/1894. Štatút pre kúpele vydalo predstavenstvo Zvolenskej Župy v r. 1895 – 96, 1902.

Liečivé účinky minerálnych prameňov v Brusne ako prví medzi širokú pospolitosť sprístupnili baníci a drevorubači pracujúci v neďalekých medenorudných ľubietovských baniach (v stredoveku chotár Brusna spravovalo v tom čase slobodné kráľovské mesto – Ľubietová). Na túto ústnu tradíciu v r. 1806 nadviazali v blízkosti minerálnych prameňov bývajúci lesní úradníci, pretože pôda, kde pramene vyvierali, patrila lesnému eráru. Vodu z prameňov na jednej strane ohrievali, kúpali sa v nej, aby si liečili reumatické choroby, na strane druhej ju pravidelne pili, čim si liečili choroby žalúdočné, črevné a obličkové. Aj farská kronika v susednej obci Medzibrod v r. 1818 píše „o minerálnych prameňoch na brusnianskej lúke“.

Do povedomia znalcov sa dostávajú kúpele po tom, čo miesto-držiteľská rada v Budapešti v r. 1812 nariadila župným úradom vykonať súpis minerálnych prameňov Uhorska. To, že k ich zverejneniu došlo až v r. 1829, svedčí – povedané slovníkom tej doby – o preťaženosti župných úradov. Ešte v tom istom roku dala Banská komora so sídlom v B. Bystrici zabudovať prameň Ľudovít a Paula do drevenej studne, ktorú zastrešili a opatrili pumpou.

Na druhej strane liečivé účinky dvoch brusnianskych prameňov primälo lesného pojazdného Andreja Kasanického zo sv. Ondreja, aby v r. 1833 písomne požiadal Lesný úrad podliehajúci Banskej komore o vydanie osvedčenia postaviť drevenú kúpeľnú budovu pri liečivých prameňoch. Počas príprav na stavbu prvého kúpeľného domu vykonal MUDr. G. Fišer na podnet Banskej komory v r. 1834 prvú odbornú prehliadku minerálnych prameňov, ktorá nebola priaznivá v prospech chystaného sprevádzkovania kúpeľov. Napriek tejto skutočnosti za priamej podpory správcu Ľupčianskeho zámku M. Friča bola stavba dokončená a kúpele v r. 1838 privítali prvých návštevníkov. O rok neskôr vykonaná nová analýza minerálnych prameňov známym odborníkom MUDr. D. Wagnerom z Budapešti potvrdila opodstatnenosť liečebných účinkov minerálnych prameňov.

Kúpele Brusno v období 1. ČSR

Prvý drevený kúpeľný dom získal do prenájmu Ján Chovan, nájomca výčapu v Brusne, ktorý ešte v r. 1837 začal pokusne prevádzkovať kúpele a na druhý rok začala riadna sezóna. V r. 1851 Banskú komoru vystriedalo vo vlastníctve kúpeľov Riaditeľstvo baní, lesov a majetkov so sídlom v B. Bystrici, ktoré požiarom zničený (1859) pôvodný kúpeľný dom obnovilo a v r. 1861 predalo banskobystrickému staviteľovi Jozefovi Gašparcovi vrátane pozemku na vytvorenie kúpeľného parku. Nový majiteľ, syn banskobystrického staviteľa veže evanjelického kostola na Lazovnej ulici v B. Bystrici, sa obratom pustil do rekonštrukcie kúpeľov. Ohradil miesto výskytu minerálnych prameňov, pre bohatých klientov postavil kamennú budovu so 14 izbami a šiestimi kúpeľnými kabínkami. Pre menej solventných hostí postavil menšiu budovu so štyrmi izbami a štyrmi kúpeľnými kabínkami. Gašparcovi sa pripisuje aj zriadenie prvého kúpeľného parku, ktorý spravoval profesionálny záhradník.

Staré Kúpele Brusno na obraze Mariana Mikloša.

Miestny staviteľ Jozef Grunner spravoval kúpele po J. Gašparcovi len krátky čas. V r. 1884 prišiel nový majiteľ – syn riaditeľa banskobystrického gymnázia Karola Rosenauera – Ľudovít Rosenauer. Projektant, staviteľ, predseda Obchodnej a priemyselnej komory v B. Bystrici, okamžite pochopil, čo potrebujú kúpele, aby prekročili svoj tieň. Horúčkovitá stavebná aktivita vyústila do troch jednoposchodových hotelov: Ľudovít (dnes Vepor), Kornélia (dnes Paula) a Kúpeľný dom s dvoranou. Počet izieb sa zvýšil na 150 (klasicistické budovy pretrvali dodnes a sú zapísané v zozname chránených objektov). Kúpeľný park sa rozširuje o tenisové kurty, kolkáreň a predovšetkým o sakrálny objekt – novogotickú kaplnku sv. Anny, ktorú v r. 1910 vysvätil pápežský prelát a prepošt Jozef Gürtler (prvú kaplnku v Brusne dala postaviť rodina J. Smolu ešte v r. 1804, rozšírenú v r. 1853 a zasvätenú Panne Márii, stála povyše bývalého mlyna v Brusne. Treba poznamenať, že sakrálny objekt podobného typu bol na Sliači inštalovaný až v r. 1869. Po tom, ako bola kaplnka v priebehu 2. sv. vojny poškodená, ju asanovali).

Povedľa príťažlivého prírodného prostredia, moderného bývania presahujúceho rámec regionálnych kúpeľov, dopravnej dostupnosti (rýchlik z Budapešti mal zastávku v Brusne a vzdialenosť medzi Budapešťou a Brusnom prekonal za 7 hodín), sa o zviditeľnenie moderných kúpeľov v Brusne pričinil MUDr. I. Lukácsy. Budapeštiansky majiteľ moderného rehabilitačného ústavu sa stal počas hlavnej kúpeľnej sezóny jún – september hlavným lekárom a priekopníkom nových liečebných metód. Od r. 1892 bola aj v Brusne zavedená: Kneippova vodoliečebná metóda, Oertlerova kúra a švédska liečebná gymnastika. V r. 1895 bol schválený štatút spolu so sprievodcom po kúpeľoch. O sedem rokov neskôr Macholdova tlačiareň v B. Bystrici dala do obehu druhého kúpeľného sprievodcu, autorom ktorého bol ďalší kúpeľný lekár MUDr. Š. Kelen. Tento sprievodca už mal fotografickú prílohu. V texte sa o. i. dočítame, že uvádza v Brusne tri minerálne pramene: Ľudovít, Janka a Artézsky prameň navŕtaný r. 1895 .

V r. 1913 sa stal novým majiteľom kúpeľov Adolf Karol Baltzer s manželkou Kornéliou z Hessenského mesta Marburg. Od nich kúpele odkúpil za pol milióna korún Štefan Tóth, hoteliér z Balassagyarmat (Figyelö 25. 8. 1918).

Po stabilizácii politických pomerov v Československu prichádza do Brusna opäť úspešný banskobystrický architekt, staviteľ a podnikateľ Alojz Peierberger s obchodnou spoločníčkou Paulínou Kneppovou. V prenájme ich mal Križanov švagor Šuhajda. Nastáva čas renovácie kúpeľných hotelov, stavia sa nový rašelinový pavilón a do celého areálu kúpeľov prichádza elektrické osvetlenie. Tieto opatrenia opäť oslovili nových mnohopočetných klientov na ich ceste do vynovených brusnianskych kúpeľov. Výrazne tomu napomáha nový kúpeľný lekár MUDr. Ferdinand Karvaš, zať známeho slovenského výtvarníka Dominika Skuteckého.

V tomto čase kúpeľný park získava umelecké klenoty z dielne Júliusa Bártfaya. Neďaleko kaplnky sv. Anny bola inštalovaná socha Kristus v Getsemanskej záhrade a tri fontány s plastikami žien s rybami. Dnes sú dve plastiky umiestnené v pitnom pavilóne kúpeľného domu Vepor, pôvodne stáli na mieste výskytu prvých minerálnych prameňov Ľudovít a Paula. Tretia plastika Hedviga, pôvodne osadená pri prameni, dnes zvyšuje estetické prostredie bazénu rovnako v pavilóne Vepor. Na severnom konci kúpeľného parku je veľmi cenný drevený vyrezávaný kríž z r. 1800 od neznámeho domáceho majstra. Spoločnosť Hepar neobnovila pred vstupom do hlavnej budovy Jankovičovo dielo – fontánu, umiestnenú v r. 1985.

Skonom A. Peierbergera končí úspešné medzivojnové obdobie v kúpeľoch. Hospodárska kríza v 30. rokoch 20. stor. poznamenala aj kúpeľnú klientelu. Paule Kneppovej prichádza na pomoc sestra Gizela. Napriek úpornej snahe sa dámam nepodarilo vyhnúť bankrotu.V dražbe v r. 1938 ich získava Zdenko Michera z Bratislavy, neskorší konzul bulharského cárstva v Slovenskej republike.

Po tom, ako druhá svetová vojna zaklopala na dvere brusnianskych kúpeľov, sa pacienti rozutekali do svojich domovov. Prichádza nový nájomník. 15. mája 1941 Deutsche Partei tu zriaďuje detské sanatórium pre 140 nemeckých detí. Po anglo-americkom bombardovaní rafinérie v Dubovej 23. 8. 1944 do kúpeľov evakuovali jej zamestnancov. Po vyhlásení Slovenského národného povstania našli ubytovanie v kúpeľoch židovské rodiny a veliteľstvo československého četníctva. Na záver vojnových udalostí sa tu usadili maďarskí vojaci.

Pokračovanie na strane 9.

ŠTEFAN EUGEN DEMJÉN ZAKLADATEĽ PLASTICKEJ CHIRURGIE NA SLOVENSKU

Pred 100 rokmi 15. februára 1912 sa na Radvanskej ulici č. 11 v Banskej Bystrici narodil Štefan Eugen Demjén, budúci chirurg, univerzitný profesor a zakladateľ plastickej chirurgie na Slovensku. Bol najstarším z troch detí Štefana Demjéna, hlavného čašníka v hostinci Rak v Banskej Bystrici a bystrickej rodáčky Emílie Heleny Serváčekovej. Rodičia budúceho chirurga sa sobášili v Banskej Bystrici v rímskokatolíckom kostole 2. mája 1911. 25 ročný ženích Štefan Demjén, príslušník reformovanej cirkvi helvétskeho vyznania (kalvín), rodák zo Zemlína, v čase sobáša obyvateľ Kečkemétu, bol synom Juraja Demjéna a Márie Juhászovej. 26 ročná nevesta bola dcérou hostinského Michala Serváčeka a Juliany Groszmannovej, pravdepodobne rodáčky z Hornej Štubne, keďže tam bol 17. januára 1882 ich sobáš. Emília Helena Serváčeková bola druhým dieťaťom svojich rodičov z celkového počtu 10 detí. No len štyri z nich sa dožili dospelosti, všetky ostatné umreli v útlom veku.

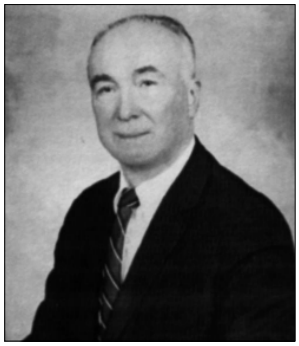

Štefan Eugen Demjén

Profesor Štefan Demjén mal dvoch súrodencov – brata Ladislava Michala, ktorý sa stal dôstojníkom z povolania, a sestru Annu Margitu, ktorá bola učiteľkou a vydávala sa v Banskej Bystrici 27. decembra 1938 za sudcovského čakateľa Ondreja Šveca, rodáka zo Sielnice. Sobášnymi svedkami boli učiteľ Ján Švec a brat nevesty – čerstvý lekár Štefan Demjén.

Štefan Demjén maturoval na chlapčenskom gymnáziu Andreja Sládkoviča v roku 1932. Po absolvovaní Lekárskej fakulty Karlovej univerzity v Prahe sa vrátil do Banskej Bystrice, kde pôsobil ako externý a neskôr sekundárny lekár chirurgického oddelenia pod vedením primára a zároveň riaditeľa nemocnice Daniela Petelena. V rokoch 1940 – 1942 bol štátnym obvodným lekárom. Býval v Národnej ulici. Koncom roka 1942 odišiel do Bratislavy, kde pôsobil tri roky, potom sa vrátil na krátku dobu na chirurgické oddelenie do Banskej Bystrice. Po vojne bol dva roky primárom a riaditeľom nemocnice v Rožňave, v rokoch 1946 – 1950 pracoval ako sekundárny lekár na Klinike plastickej chirurgie v Prahe a potom už trvalo v Bratislave. 25 rokov viedol Kliniku plastickej chirurgie (v roku 1952 sa stal docentom, v roku 1965 profesorom). Jedným z najpálčivejších problémov, ktoré prof. Demjéna zaujali, bola komplexná liečba detí s vrodenými rázštepovými chybami pery a podnebia, preto založil celoslovenské centrum pre liečbu, výskum a rehabilitáciu rázštepových chýb. Zorganizoval multidisciplinárnu skupinu pracovníkov, ktorí na klinike plastickej chirurgie pracovali na výskumných úlohách aj na liečení rázštepových chýb. Jeho zásluhou bolo zriadené genetické laboratórium, ambulancia pre liečbu po operáciách na ruke, poradňa pre chirurgiu ruky, estetická poradňa a stála služba pre ošetrovanie čerstvých úrazov ruky a tváre.

Rázštepová poradňa, ktorá je najstaršou a najdlhšie fungujúcou poradňou na Slovensku, pracuje od mája roku 1951. Myšlienku založiť poradňu na Slovensku si priniesol prof. Demjén zo stáže v Anglicku u zakladateľa plastickej chirurgie prof. Gilliesa.

Profesor Štefan Demjén prednášal na Lekárskej fakulte UK v Bratislave a skoro 30 rokov viedol postgraduálne doškoľovacie kurzy lekárov v odbore plastickej a rekonštrukčnej chirurgie. Absolvoval niekoľko študijných pobytov v zahraničí a neskôr prednášal na viacerých univerzitách v Amerike a na mnohých medzinárodných sympóziách. Bol členom ôsmich zahraničných vedeckých spoločností.

V roku 1977 odišiel prof. Demjén do dôchodku, ale neprestal pracovať. Ešte osem rokov pôsobil na klinike ako profesor konzultant, pokiaľ mu to zdravotný stav umožňoval. Trápil ho reumatizmus a ako mnohých chirurgov aj krčná chrbtica. Dožil sa krásneho veku 89 rokov a 6 mesiacov. Zomrel 10. augusta 2001. Z jeho troch synov ho ani jeden v povolaní lekára nenasledoval.

Kolegovia a nasledovníci prof. Demjéna, z ktorých sú mnohí jeho odchovanci, si každý rok uctievajú jeho pamiatku v prvý októbrový piatok nazvaný Demjénov deň, kde sú pozývaní prednášať vážení odborníci z plastickej chirurgie.

My, Bystričania, môžeme byť hrdí na to, že taký vzácny človek, ktorého pričinením sa zlepšil osud mnohých ľudí či už po úrazoch, alebo po operáciách vrodených chýb, sa narodil práve v našom meste.

Eva Furdíková

Weiss-Nägel, Šimon – hudobný skladateľ a dirigent z Banskej Bystrice

Čo je to mesto? Kamene a múry? Drevené či medené strechy? Presklené vitríny a okná? Čo je to mesto? Alebo inak. Čo by bolo mesto bez ľudí? Pustovňou bez tváre – ničím! Ľudia a osobnosti dávajú dušu mestu. Vdýchnu do jeho ulíc život a do jeho domov iskru mysle a vzácnosti.

To naše mesto malo šťastie na silných duchov histórie, ktorí z neho vytvarovali klenot.

8. februára sme si pripomenuli storočnicu jedného z nich. V Ulmanke, dnešnej Uľanke, sa narodil hudobný skladateľ a dirigent Šimon Weiss-Nägel, známy ako Šimon Jurovský. Po štúdiách v Banskej Bystrici nastúpil na Hudobnú a dramatickú akadémiu v Bratislave. Potom sa zamestnal v Slovenskom rozhlase, ale stadiaľ odišiel na ďalšie štúdiá

do Viedne. Do rozhlasu sa však po vojne ešte vrátil. Neskôr pracoval aj na Povereníctve školstva a osvety a ako riaditeľ SĽUK-u. Nakoniec od 1. októbra 1956 sa stal umeleckým šéfom opery SND. V tejto funkcii pôsobil až do svojej smrti.

Z jeho tvorby musíme spomenúť Rytiersku baladu – jeden z prvých slovenských baletov, ďalej skomponoval spevohru Vietor od Poľany a písal aj operu Kapitán Nálepka, ktorú však nedokončil. Venoval sa aj hudobno-dramatickej tvorbe, čo dokazujú scénické kompozície k rozhlasovým a divadelným hrám, ako aj k celovečerným a dokumentárnym filmom. Šimon Jurovský zomrel 8. 11. 1963 v Prahe, ale pochovaný je v Bratislave.

Richard R. Senček

Pokračovanie zo strany 8.

Zdecimované kúpeľné budovy vojnovými udalosťami ešte pritvrdil požiar zo 6. januára 1947, preto aj obyvatelia obidvoch obcí uvítali príchod nového majiteľa – Stredoslovenské železiarne Podbrezová. Generálnu rekonštrukciu kúpeľov nový majiteľ nedokončil, pretože prvého mája 1948 prišlo k znárodneniu kúpeľov Brusne. 14. mája 1949 boli štátne kúpele slávnostne otvorené, ale bez veľkolepej obnovy, ktorú plánovali Podbrezovské železiarne. O dva roky neskôr získal súčasnú podobu v tvare písmena U pavilón Vepor. Socialistické plány výstavby nového detského pavilónu zostali len na papieri. Horko-ťažko prešiel rekonštrukciou kúpeľný dom Paula. Zostávajúce dva pavilóny zostali odstavené (neasanovali ich kvôli tomu, že sú zapísané v zozname kultúrnych pamiatok). V r. 1965 štátne orgány prikročili k vypracovaniu územného plánu nového liečebného pavilónu Poľana, ktorý sa podarilo dokončiť po dlhých 20 rokoch. Ďalšia pohroma postihla brusnianske kúpele po r. 1989 v podobe Pohronskej kúpeľnej spoločnosti, ktorá do socializmom poznačených kúpeľov nič neinvestovala.

Všetko sa zmenilo príchodom novej akciovej spoločnosti HEPAR. Opäť nastal čas obnovy kúpeľných domov. Masívna mediálna kampaň vracia do kúpeľov v Brusne nielen pacientov, ale tiež vytvára pre nich nové spoločenské prostredie.

Minerálne vody brusnianskych kúpeľov sú liečivé, vhodné na indikácie chorôb tráviaceho ústrojenstva, najmä obličiek, pečene, žalúdočných a črevných porúch. Ďalej sa tu liečia pooperačné stavy žlčníka, následky infekčného zápalu pečene a chronické ochorenia pečene. Okrem zažívacích ťažkostí sa tu môžu liečiť aj srdcovo-cievne choroby a choroby pohybového ústrojenstva.

Základom liečby sú pitné kúry doplnené vaňovými a bazénovými kúpeľmi, ďalej liečebný telocvik, elektroterapia, vodoliečebné procedúry hydrokinezioterapia, plynové injekcie parafínové zábaly, inhalácie, sauna, podvodná, klasická a reflexná masáž.

Pre liečebné účely sa využíva šesť prameňov: Ludwig, Paula, Hedviga, Ondrej, Vepor, Ďumbier, BB – 88 Vrt ŠHB 1, BB – 89 Vrt ŠHB 1.

Jozef Ďuriančik

INŠPIRÁCIE FRANTIŠKA ŠVANTNERA

„Čo je život?... Človek je v ňom iba nepatrná smietka... Niekedy vari má aj príčinu pozastaviť sa a porozmýšľať. Sú predsa všelijaké nezrovnalosti vo svete, ktoré človeka mýlia, ktoré by rád upravil, urovnal, najmä keď je ešte mladý...“

František Švantner

Týmto citátom z románu Františka Švantnera Život bez konca sa prenesme do obdobia mladosti učiteľa a významného slovenského prozaika, predstaviteľa slovenského naturizmu. Obdobie jeho staršieho veku si nemôžeme, žiaľ, pripomenúť. Zomrel veľmi mladý, vo veku 38 rokov. Z vlastnoručne napísaného životopisu a výpovedí manželky Márie, ktorá ho prežila o 50 rokov, sa pokúsime poskladať mozaiku jeho krátkeho, no naplno prežitého života. Sviečka jeho života, ako povedala pani Mária, horela naplno – zvrchu aj odspodu – a preto tak rýchlo zhorela.

Mala som to šťastie, že som sa ako pracovníčka Literárneho a hudobného múzea mohla niekoľkokrát osobne stretnúť s Máriou Švantnerovou. Prvýkrát som ju oslovila ohľadom pracovného stretnutia. Nasledovali ďalšie osobné či telefonické kontakty, ktoré prerástli do srdečných vzťahov. Všetky spolu strávené hodiny zostali hlboko vryté v mojich spomienkach. Navyše niektoré naše rozhovory máme zaznamenané na videonahrávkach a sú pre nás zdrojom bližšieho poznania Františka Švantnera a jeho rodiny. Od pani Márie sme sa dozvedeli, ako a kde František Švantner vyrastal, dospieval a dozrieval na kvalitného a významného literáta.

Vo chvíľach pohody

Všetko sa začalo v starej haviarskej dedine v Bystrej (dnes Mýto pod Ďumbierom), kde sa 29. januára 1912 narodil. Korene rodu, otca Leopolda (1875 – 1938), vedú na Handle – Beňuš, ba možno až do stredného Nemecka. Matka Jozefína, rodená Stolárová, pochádzala zo Starých Hôr. Ako mnohé Starohorky aj ona chodievala do sveta s plátennými výrobkami, výšivkami, čipkami. Vo Viedni sa zoznámila s Leopoldom Švantnerom, ktorý tam vojenčil. Narodilo sa im päť chlapcov. Najmladší bol František. Otec viedol synov nielen k pozitívnemu vzťahu k práci, ale aj k láske k literatúre a hudobnému umeniu.

František Švantner si za svoje povolanie zvolil učiteľstvo. Využil tam svoje schopnosti – rétorické, hudobné, umenie fabulovať. Ako spisovateľovi sa mu v literárnej tvorbe hodilo jeho pozorovateľské a estetické vnímanie. Nevyčerpateľným zdrojom inšpirácií boli preňho rodný kraj a ľudské drámy, ktoré vnútorne prežíval spolu s obyvateľmi a príbuznými rodiny. Príbeh Zuny a hájnika Libora pretavil do románu Nevesta hôľ priamo v lone prírody, v pôvodnej horárskej chate Srdiečko pod Chopkom. Cez prázdniny tam žil sám a písal. Na vlastné oči vnímal scenériu, kde sa odohrávali najkrajšie partie spomínaného románu. Zuna aj Tavo boli skutočné postavy z Bystrej. V Novej Bani, kde pôsobil ako učiteľ, napísal novely Sedliak, Dáma, List – najotrasnejšie výpovede o veľkosti a úpadku človeka počas 2. svetovej vojny. V románe Život bez konca beletristicky opísal príbeh svojej manželky Márie (6. 11. 1913 – 1. 5. 2003). S Máriou sa poznali od detstva, spolu neraz absolvovali pešiu cestu z Bystrej, kde bývali, do meštianskej školy v Podbrezovej. Dátum ich sobáša bol netradičný: Štedrý deň 24. 12. 1942. Sobášili sa vo Valaskej, bez svadobných šiat a kytice, len s dvoma svedkami. Na svadbe boli spolu šiesti.

V tom roku vyšla jeho prvá kniha – zbierka noviel Malka. Syn Juraj sa im narodil v roku 1944, Matej v roku 1945. Rodina sa usadila v Novej Bani, neskôr v Mýte nad Ďumbierom, potom v Hronskom Beňadiku, kde Švantner pôsobil ako učiteľ. Do školy vo Svätom Ondreji (istý čas Hronov) nastúpil v septembri 1950 na vlastnú žiadosť, aby bol bližšie k rodnému kraju. Nestihol si však užiť nové miesto. Po troch dňoch ho hospitalizovali a 13. októbra ho operovali v špecializovanom oddelení pre nádorové ochorenia v Prahe. Krátko po operácii, pred polnocou, František Švantner zomrel. Urnu s jeho pozostatkami pani Mária po celé roky pietne uchovávala vo svojej obývačke na Uhlisku v Banskej Bystrici.

Bohatou inšpiráciou – popri prírode a okolí – bola pre Františka Švantnera i jeho vlastná rodina, konkrétne rodina jeho manželky, a to hlavne matka pani Márie – románová Pavlínka z najrozsiahlejšieho Švantnerovho románového príbehu Život bez konca. Aký osud mala v skutočnom živote? Románová Pavlínka, čiže Irena Zvaríková, mala s manželom Jurajom Kobányim dve deti – pani Máriu a jej brata Tibora. Juraj Roland Kobányi, románový pán učiteľ Lang Nándor, sa narodil v Arade v Sedmohradsku. Bol učiteľom v Bystrej, kde sa zoznámil a zosobášil s Irenou Zvaríkovou. Cez vojnu sa dostal do zajatia a zomrel vo vojenskom tábore na Sibíri neďaleko Vladivostoku. Bol veľmi vzdelaný a zo zámožnej rodiny.

Po manželovej smrti sa pani Irena druhýkrát vydala za Viliama Šedibu a mala s ním 9 detí. On dokonca bojoval na albánskom fronte, potom odišiel do Pešti a spojil sa s armádou Bélu Kúna. Neskôr sa s rodinou usadil v Trnave. Keď sa dozvedeli, že za Maďarskej republiky bol boľševickým kapitánom, dali ho sledovať a vždy ho prepúšťali z práce. Mária Švantnerová spomínala, že rodina tým veľmi trpela. Viliam Šediba bol predobrazom románového Alpára Jánoša.

Švantner sa inšpiroval aj niektorými postavami zo svojej rodiny. Napríklad románová tetka Nanka bola sestrou jeho otca a Tono bol jej vnukom. Zaujímalo ma, či bola pre spisovateľa inšpiráciou aj vlastná manželka a aký bol Švantner ako ctiteľ, manžel a otec. František Švantner bol tichý, jemný, hĺbavý. Pre ňu bol úplne dokonalý. Pomáhal jej, podľa potreby, napríklad aj prať plienky. V ich manželstve neboli žiadne búrky. Našli sa a spojili sa dve správne polovice. Čo ich spájalo, boli aj knihy. Ako konkrétnu románovú postavu by sme ju v knihách Františka Svantnera márne hľadali.

Synovia Matej a Juraj si na otca môžu pamätať iba matne. Keď zomrel, mali iba 5 a 4 roky. Matka im ho zastúpila v ťažkých povojnových rokoch, pri štúdiách či zakladaní rodiny. Život Františka Švantnera pripomína večne tečúcu a nikdy nevyschýnajúcu rieku, niekedy pokojnú, inokedy búrlivú, ktorá však už v 38. roku jeho života akoby narazila na plytčinu, keď ho premohla nevyliečiteľná choroba. Vďaka svojmu plnohodnotnému životu a literárnej tvorbe, ktorú nám zanechal, zostáva pre nás riekou, ktorá navždy zaplavila ním milované doliny, pasienky a lúky, ako aj naše srdcia. Dňa 29. januára sme si pripomenuli 100. výročie jeho narodenia.

Mgr. Zlata Troligová

NOVÁ KNIHA

Svetlo sveta uzrela nová publikácia o najstarších dejinách našej obce a mikroregiónu POD PÁNSKYM DIELOM. Jej úlohou je priblížiť čitateľom najstaršie stopy osídlenia nášho krásneho kraja. Od prvopočiatkov v dobe kamennej, cez dobu bronzovú až po prvé známe etniká Keltov, Germánov až po príchod prvých Slovanov do nášho kraja. Približuje život jednotlivých kultúr a etník, ktoré v určitom časovom období ovplyvňovali vývoj v našom regióne. Taktiež prináša zistenia archeológov a doterajšie výsledky výskumu v rôznych lokalitách mikroregiónu.

Publikáciu si môžete objednať v redakcii časopisu Bystrický Permon, alebo na t.č. 0908 324 496.

CHATA POD ĎUMBIEROM

Banskobystrickí turisti prejavovali mimoriadny záujem o centrálnu časť Nízkych Tatier, v ktorej dominuje najvyšší vrch Nízkych Tatier Ďumbier (2 045 m). Už v roku 1902 na vrchole Ďumbiera vo výške 2 040 m zvolenská pobočka Karpatského spolku z Banskej Bystrice postavila kamennú chatu (útulňu) alpského typu a nazvali ju Karlovou chatou na počesť predsedu sekcie a podžupana Karola Csipkaya. Umiestnenie neobhospodarovanej útulne na vrchole Ďumbiera však nebolo veľmi vhodné, poškodzovali ju nielen silné búrky, ale aj vandalizmus. Napriek tomu vydržala až do roku 1920.

Zvyšujúci záujem turistov o túto atraktívnu oblasť centrálnej časti Nízkych Tatier podnietil potrebu vybudovať tu stabilné turistické ubytovacie zariadenie. S návrhom na vybudovanie chaty prišli členovia KČST Ďumbier z Podbrezovej. Návrh výstavby podporila aj Stredoslovenská župa KČST a najmä zástupcovia banskobystrického odboru KČST, ktorí zohrali aktívnu úlohu aj pri presadzovaní návrhu výstavby chaty na Ďumbieri v ústrednom výbore KČST.

Na podnet ústredia KČST zišla sa 1.6. 1923 na Ďumbieri komisia, ktorá definitívne ustálila miesto, kde má stáť chata. Vybrali sedlo pod Gápľom smerom k Mlynskej doline vo výške 1745 m. Delegát z Brezna oznámil, že mesto Brezno darovalo pozemok 300 štvorcových siah a daruje aj potrebné drevo ku stavbe. Odbor KČST Ďumbier v Podbrezovej zo svojich členov ustanovil osobitnú stavebnú komisiu, ktorá sa podujala zabezpečiť všetky potrebné veci týkajúce sa stavby. Ústredné zastupiteľstvo KČST v Prahe 19.10. 1923 súhlasilo so stavbou chaty pod Ďumbierom a schválilo 400 000 Kčs na jej výstavbu.

Štefánikova chata počas výstavby

Na slávnostnom položení základného kameňa dňa 20.07. 1924 sa zúčastnilo nečakané množstvo hostí zo všetkých častí republiky (asi 500 osôb). Väčšina výletníkov z Banskej Bystrice, Zvolena, Podbrezovej a Brezna sa vybrala už 19. júla na Trangošku, kde na nich čakal bohatý kultúrno-spoločenský program. Na druhý deň na poludnie sa konalo slávnostné položenie základného kameňa chaty. Bola to okázalá demonštrácia vzmáhajúceho sa turistického hnutia na strednom Slovensku.

Projekt chaty, vypracovaný architektom Machoňom z Prahy, sa musel z dôvodov finančných i účelových niekoľkokrát meniť. Stavbu sa podujal realizovať staviteľ Jozef Jirásek z Uherského Brodu, ktorý však po počiatočných prácach v roku 1925 zomrel. Stavbu potom prevzal skúsený staviteľ Jozef Šašinka z Popradu, ktorý stavebné práce zveril moravskému rodákovi Robertovi Petrlovi.

Ohromné ťažkosti boli s dopravou materiálu a s vybudovaním úkrytu pre robotníkov, ktorý im búrky, prívaly, fujavice neraz strhávali, až sa stával neobývateľným. Zdokonalený úkryt slúžil po tri roky nielen pre robotníkov, ale poskytoval útulok aj pre turistov, dokonca s možnosťou jednoduchého stravovania. Živelná katastrofa strhla však aj túto skrýšu a zdalo sa, že s jej udržaním bude viac práce než so samou stavbou útulne, na ktorú často ani času neostávalo.

Robotníci na mieste lámali stavebný kameň, vodu najprv donášali z doliny Štiavnice, až neskôr ju zviedli jarčekom z ďumbierskych prameňov z výšky asi 200 m nad chatou. Po prehĺbení jarčeka však nastal problém, lebo voda sa strácala v piesočnom dne. Dosť ťažkostí bolo aj so stravovaním robotníkov, ktorí neraz strádali, ale napriek tomu vytrvali na stavenisku. V roku 1925 výdatnou pomocou prispela armáda dopravovaním dreva a iného materiálu z Vyšnej Boce. Aby sa práca uľahčila, v roku 1926 postavili kamennú pec na pálenie vápna. Počas zimných mesiacov prikryl sneh všetko tak dokonale, že nebolo ani poznať, že je tam nejaká stavba. Keď v roku 1927 prišli na stavenisko, zistili, že mnohé potrebné veci zmizli bez stopy. Pre stavbu a jej dokončenie najpriaznivejším bol rok 1928. Pretrvávajúce pekné počasie umožnilo vykonať dokončovacie práce na chate, ktorá okrem jedálne, kuchyne a bytu pre správcu, mala 4 izby a 2 spoločné nocľahárne, v ktorých mohlo prenocovať 40 osôb. Stavebné náklady dosiahli takmer 650 000 Kčs.

Slávnostné odovzdanie chaty do prevádzky sa uskutočnilo 8. – 9. septembra 1928 v rámci osláv 40. výročia vzniku Klubu československých (českých) turistov a 10. výročia existencie Československej republiky. Na oslavách sa zúčastnilo okolo 1 500 osôb. Pri príležitosti vyššie spomenutých jubileí pomenovali turisti vyznačenú turistickú cestu od Krížnej až po Kráľovu hoľu, ako aj novopostavenú chatu po jednom zo zakladateľov československej štátnosti Milanovi Rastislavovi Štefánikovi. Táto slávnosť sa zároveň stala aj manifestáciou za vybudovanie automobilovej cesty v Nízkych Tatrách. Riaditeľ Štátnych lesov a statkov v Banskej Bystrici Ing. Vojtech Kelemen pri tejto príležitosti oboznámil prítomných so zámerom vybudovať cestu od Čertovice po Korytnicu. Tento zámer bol však podmienený príspevkom zo štátneho rozpočtu vo výške 5 miliónov korún.

Už počas stavby sa Petrla stával viac chatárom ako staviteľom. A tak po dokončení výstavby a sprístupnení chaty tam ostal ako chatár spolu so svojou manželkou Ruženkou (vynikajúcou kuchárkou, rodáčkou z Liptovského Jána). Na chate pôsobili až do roku 1945. Traduje sa, že každého návštevníka vítal štamperlíkom pálenky so slovami „zaslúžili ste si, keď ste sem vyšli".

V roku 1929 pristavili k chate hospodársky objekt (stajne a prácovňu) v nákladoch 27 000 Kčs a priviedli vodu gravitačným vodovodom od 200 m vzdialeného prameňa za 100 000 Kčs. V roku 1932 sa uskutočnila adaptácia časti stajne na spoločenskú nocľaháreň a stále sa zvyšujúci záujem o pobyt si vyžiadal aj ďalšie rozšírenie chaty, k čomu bolo potrebné aj rozšírenie samotného pozemku. V kúpnopredajnej zmluve medzi KČST Praha a mestom Breznom dňa 22. 4. 1935 sa píše: „Poneváč ale behom času sa dokázala byť táto plocha nedostatočná, nakoľko turistická návšteva Ďumbiera je tak čulá, že tam stáleho dozorcu je treba držať, pre ktorého je aj držanie dobytka a tak aj pastva potrebná – bolo treba na miesto darovanej 300 m^2 plochy odpredať žiadanú plochu vo výmere 43 á 40 m^2 a to tým viacej, lebo stanovená kúpna cena (50 halierov za m^2) vzhľadom, že jedná sa o úbočnú hôľnu pastvinu je pre mesto priaznivá". V roku 1935 prišlo na chatu 2 605 osôb, z ktorých 1710 tu aj prenocovalo. Preto bola potrebná ďalšia prístavba. Nad prízemnou reštauráciou sa vybudovalo 5 izieb a kúpeľňa v nákladoch viac ako 100 000 Kčs.

Počas vojnových udalostí sa chata stala útočišťom a záchranou mnohých fašistami prenasledovaných osôb. Uchýlili sa tam aj príslušníci partizánskej brigády Jánošík, ktorí 1.11. 1944 zviedli tvrdý boj s Nemcami. Zahynuli vtedy aj štyria slovenskí partizáni a nadporučík radista Babkin. O tom, ako bola chata zničená, sa tradujú dve verzie – jednou z nich je, že Nemci položili do komína nálož a časť chaty zdemolovali, druhá verzia uvádza, že chatu poškodil náboj vystrelený z protitankového dela z Breznianskeho dielu.

S opravou chaty začal KSTL v roku 1946. Opravil múry, zasklil okná, zabetónoval stropy a realizoval aj iné, hlavne stolárske práce v celkovej hodnote 431 902 Kčs, z čoho vynášanie a dovoz materiálu stálo 120 000 Kčs. V chate mohlo byť núdzovo ubytovaných 40 osôb a chatár poskytoval v skromnej miere i jedlo pre návštevníkov.

Opravy mali byť dokončené v dvojročnici v hodnote 1 500 000 Kčs. Práce sa však v roku 1947 zastavili, lebo žiaden robotník zo strachu pred Benderovcami nechcel vyjsť na chatu. Pokračovanie na opravách sa začalo až v nasledujúcom roku a postupne bola opravená strecha, vodovod, rozvod elektrického osvetlenia a upravených päť miestností pre 60 návštevníkov.

Pokračovanie na strane 12.

VÝZVA
pre Banskobystričanov

PKO

Milí Banskobystričania, o tom, že čas neuveriteľne letí, svedčí mnoho faktov z nášho najbližšieho okolia. Jedným z nich je aj moment, v ktorom sa Park kultúry a oddychu v Banskej Bystrici „prehupol" do polstoročnice svojej existencie.

V Banskej Bystrici mal Park kultúry a oddychu už od čias svojho vzniku nesmiernu vážnosť a bol veľmi obľúbený. Slúžil zábave, oddychu, kultúre – nakoniec mal a dodnes to má aj v názve. Slúžil ale aj vzdelávaniu, kreovaniu citlivých detských, mládežníckych a dospeláckych duší tým správnym smerom – smerom k poznávaniu a zmysluplnému využívaniu voľného času. Park kultúry a oddychu v Banskej Bystrici sa za 50 rokov svojej existencie dotkol svojím spôsobom takmer každej rodiny. Do „pekáča" sme chodili na koncerty, divadelné predstavenia, na plesy či kabarety. Učili sme sa tam tancovať, navštevovali sme kurzy od výmyslu sveta. A v neposlednom rade bol PKO aj významným zamestnávateľom. V čase svojho rozkvetu zamestnával viac ako sto interných zamestnancov, ďalšie desiatky externých učiteľov tanca, hudby, spevu, maľby, sochárstva, ale napríklad aj vedúcich kurzov pre administratívne sily, ľudovú technickú zábavu (poznáme skôr pod pojmom „lunapark"), odborných majstrov pre zváračskú školu (ktorú mal PKO v Banskej Bystrici ako prvý v okrese – a jeden z mála na Slovensku).

Rozhodli sme sa 50 ročnú históriu PKO v Banskej Bystrici spracovať do publikácie. Ak by ste radi obohatili pripravovanú publikáciu napríklad o fotografický materiál alebo vaše autentické spomienky, radi sa s vami stretneme osobne na adrese:

PKO Banská Bystrica, námestie Št. Moysesa 52/ 26 (budova Barbakanu) alebo telefonicky na čísle 048/ 41 56 052, kontakt na mail: pko@pkobb.sk.

Ďakujeme.

Ľubica Laššáková
PKO Banská Bystrica

ŠT. PROF. JÁN KRÁKORA (1895 - 1974)

Št. prof. Ján Krákora (1895 - 1974) dočasný riaditeľ Gymnázia Andreja Sládkoviča v Banskej Bystrici.

Ján Krákora

Pán profesor Ján Krákora bol českej národnosti. Narodil sa roku 1895 a na Slovensko prišiel koncom dvadsiatych rokov 20. storočia. Bol ženatý a mal dvoch synov Přemysla a Jána. Mal rodinný dom na dnešnej Kuzmányho ulici 7. Na Gymnáziu Andreja Sládkoviča vyučoval výtvarnú výchovu a rysovanie. Súčasne bol aj pedagogickým riaditeľom Štátneho stredoškolského internátu, ktorý sídlil v pravom krídle gymnaziálnej budovy.

Po skončení druhej svetovej vojny, t.j. od roku 1945, zastupoval riaditeľa gymnázia Pavla Stýka, ktorý bol poslancom Slovenskej národnej rady, a preto nevyučoval. Funkciu dočasného riaditeľa vykonával až do 1. septembra 1950, keď ho nahradil Ján Holécy, dovtedy riaditeľ Dievčenského gymnázia v Banskej Bystrici. Externe prednášal na Pedagogickej fakulte Slovenskej univerzity v Bratislave vecné a ornamentálne kreslenie.

Okrem pedagogickej a riadiacej činnosti sa venoval celej škále mimoškolských aktivít. Bol stálym prísažným znalcom písma pri Krajskom súde v Banskej Bystrici, členom kuratória Mestskej hudobnej školy, členom výboru Matice slovenskej v Banskej Bystrici, členom výboru pre postavenie Rooseweltovej nemocnice v Banskej Bystrici, ako aj členom výboru Československého červeného kríža.

Bol vynikajúcim maliarom a fotografom. Venoval sa maľbe starých domov. Známy je jeho pastel domu zo 17. storočia v Banskej Bystrici.

Svoje fotografické nadanie uplatnil pri publikačných prácach pre Pamätník národného oslobodenia v Prahe a v podkladoch pre vznikajúci Pamätník Slovenského národného povstania v Banskej Bystrici.

Po odchode do dôchodku sa ďalej venoval svojej záujmovej činnosti. Po smrti manželky a emigrácii syna Přemysla do USA rodinný dom v Banskej Bystrici predal a presťahoval sa k synovi Janovi do Prahy, kde aj roku 1974 zomrel vo veku 79 rokov.

Ing. Miloš Tichý

CHATA POD ĎUMBIEROM

Pokračovanie zo strany 11.

V roku 1952 bol vedľa chaty odhalený pamätník partizánom a pri tejto príležitosti bola chata (na „návrh SĽUBU") premenovaná na Chatu hrdinov Slovenského národného povstania.

Politické zmeny v roku 1948 mali dopad aj na majetkovo-právne vzťahy. V roku 1949 prešla chata do vlastníctva JTO Sokol, potom na národný podnik Turista Bratislava, neskôr na Stredoslovenské hotely Ružomberok a v roku 1971 na Československý zväz telesnej výchovy, ktorý zabezpečil prestavbu chaty. Nadstavbou sa chata zvýšila o 1 podlažie, zmenila sa dispozícia vnútorných priestorov, ako aj vstupu do chaty, ktorý bol v pôvodnom riešení nevýhodný, lebo v zimných mesiacoch býval vchod natoľko zafúkaný snehom, že sa musel prekopávať vstupný tunel. Pre zabezpečenie ekologickejšieho elektrického vykurovania chaty bol v rokoch 1977 – 1981 v dĺžke 7 km položený do zeme elektrický kábel z Trangošky hore na chatu. V rokoch 1986 – 1987 bola kompletne rekonštruovaná strecha, pod ktorou sa vytvorili ďalšie priestory pre skladovanie a pre núdzové ubytovanie. Chata má 48 stálych postelí v šiestich izbách. Od jej otvorenia sa na chate vystriedalo celkom 21 chatárov. K chate nevedie žiadna vozová cesta, ani lanová doprava, zásobovaná je vynáškou a ročne nosiči vynesú cca 40 000 kg tovaru.

Matica slovenská a Klub priateľov M. R. Štefánika usporiadal dňa 21.07. 1990 na chate pod Ďumbierom celonárodné stretnutie prívržencov odkazu M. R. Štefánika a pri tejto príležitosti umiestnili na chatu pamätnú tabuľu s nasledovným textom: „Na pamäť minulých i budúcich rokov prinavraciame tejto chate jej pôvodný názov Chata generála Milana Rastislava Štefánika 9.9. 1923 – 21.7. 1990."

V rámci reštitúcií v roku 1995 bola chata prinavrátená majiteľovi – Klubu slovenských turistov.

Dušan Kaliský

BYSTRICKÝ PERMON

Vydáva: Banskobystrický geomontánny park, **Vychádza štvrťročne.** Šéfredaktor**: Ing. Pavel Gender.** Zodpovedná redaktorka**: PaedDr. Slavomíra Očenášová-Štrbová, PhD.,** Redakčná rada**: Ján Baláž, doc. PhDr. Jolana Darulová, CSc., Mgr. Jozef Ďuriančik, PaedDr. Dušan Jarina, Igor Chromek, Milan Žuffa-Ellek, Ing. Július Burkovský, PhDr. Vladimír Sklenka, Mgr. Eva Furdíková, RNDr. PhDr. Richard R. Senček, PhD., Michal Kiššimon,** Grafická úprava**: PaedDr. Dušan Jarina,** Adresa redakcie: **Ing. Pavel Gender, Horná 48, 974 01 Banská Bystrica,** e-mailový kontakt**: gender@pobox.sk, nasudj@gmail.com,** Tlač**: Pt – Svetlík Štefan, Slovenská Ľupča,** Registr. číslo: **OÚ-OPT-1/2003. Elektronickú podobu nájdete: www.banskabystrica.sk** v podadresári kultúra a **www.permon.eu**